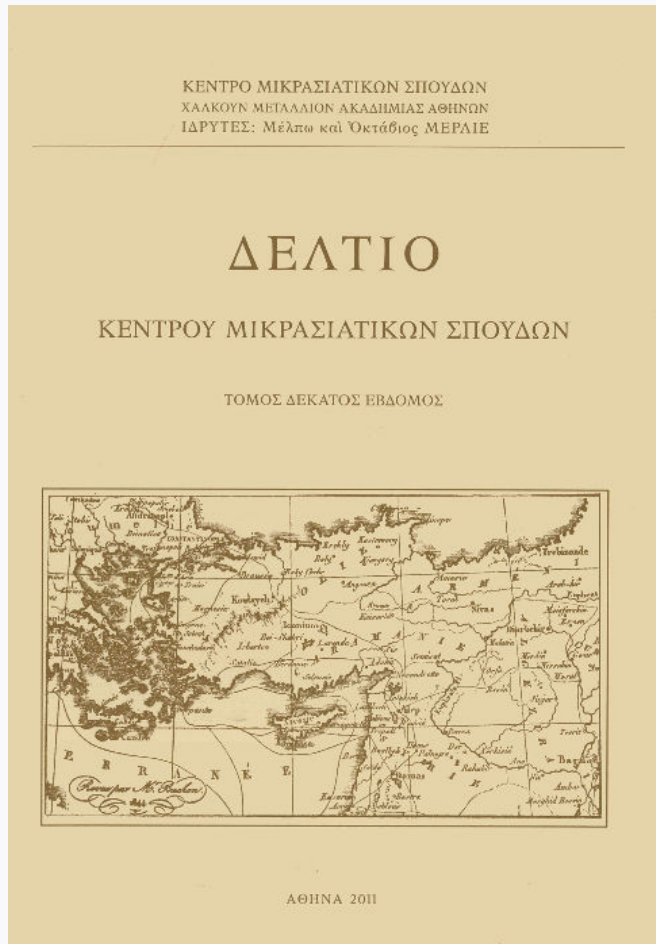

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 17 (2011)

Η ταυτότητα της Οφιτικής Ποντιακής: Μια γλωσσολογική μελέτη των πηγών και των ομιλητών της

Ανθή Ρεβυθιάδου, Βασίλειος Σπυρόπουλος,
Κωνσταντίνος Κακαρίκος

doi: [10.12681/deltiokms.25](https://doi.org/10.12681/deltiokms.25)

Copyright © 2015, Ανθή Ρεβυθιάδου, Βασίλειος Σπυρόπουλος,
Κωνσταντίνος Κακαρίκος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ρεβυθιάδου Α., Σπυρόπουλος Β., & Κακαρίκος Κ. (2011). Η ταυτότητα της Οφιτικής Ποντιακής: Μια γλωσσολογική μελέτη των πηγών και των ομιλητών της. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 17, 217–276.
<https://doi.org/10.12681/deltiokms.25>

Ανθή Ρεβυδιάδου, Βασίλειος Σπυρόπουλος,
Κωνσταντίνος Κακαρίκος

Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΟΦΙΤΙΚΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ:
ΜΙΑ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΟΜΙΛΗΤΩΝ ΤΗΣ

Η παρούσα έργασία παρουσιάζει τή γλωσσική ταυτότητα τής όφίτικης ποντιακής όπως ατή προέκυψε από έκτενή έρευνα σε πρωτογενές άρχειακό ύλικό και γραπτές πηγές. Τά άποτελέσματα τής έρευνας τών γραπτών πηγών έρχονται νά συμπληρώσουν τά γλωσσικά δεδομένα προφορικού λόγου που συλλέχθηκαν από τό 2003 έως τό 2009, από τήν έρευνητική ομάδα του Πανεπιστημίου Αιγαίου με έπικεφαλής τήν έπίκουρη καθηγήτρια στον τομέα Γλωσσολογίας του τμήματος Φιλολογίας του Άριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ανθή Ρεβυδιάδου και τον λέκτορα στον τομέα Γλωσσολογίας του τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Βασίλειο Σπυρόπουλο, στη Νέα Τραπεζούντα Πιερίας, ένα όφίτικο χωριό τής κεντρικής Μακεδονίας. Βασικός σκοπός τής σύνθετης ατήης έρευνητικής δραστηριότητας είναι νά παρουσιαστεί μιá έπαρκής και όσο τό δυνατό πιό ολοκληρωμένη τυπολογική περιγραφή τής διαλέκτου με βάση τις δημοσιευμένες και άδημοσίευτες πηγές της, οι όποιες φυλάσσονται σε βιβλιοθήκες και άρχεια πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και ίνστιτούτων τής Έλλάδας και του έξωτερικού. Έπιπλέον, ή έρευνα έχει στόχο νά εξετάσει τό βαθμό στον όποιο κάποιες από τις δομές τής διαλέκτου εξακολουθούν νά επιβιώνουν και στη σημερινή της μορφή, όπως ατή καταγράφηκε κατά τή διάρκεια τριών έρευνών πεδίου. Άπώτερος στόχος είναι νά δοθεί ή δυνατότητα στο εύρύ κοινό που ενδιαφέρεται για θέματα γλωσσικής έπαφής, διαλεκτολογίας, αλλά και ιστορίας τής έλληνικής γλώσσας νά γνωρίσει μιá διαλεκτική ποικιλία τής ποντιακής όπως ατή αναδύεται μέσα από άρχειακό ύλικό, κείμενα, άφηγήσεις, ήχητικά άρχεια και γραμματικές περιγραφές.

◀ Η περιοχή του Όφι. Άπόσπασμα από τοπογραφικό χάρτη τών περιοχών τής Μαύρης Θάλασσας του von F. Handtke (1877). Άρχειο Ίωάννη Μεγαλόπουλου.

Ἡ ποντιακή διάλεκτος τῆς ἑλληνικῆς: ἀπὸ τῆς τοπικῆς ποικιλίης στὴν κοινὴ ποντιακὴ

Ἡ ποντιακὴ ἀνήκει στὴν ἀνατολικὴ διαλεκτικὴ ζώνη τῆς ἑλληνικῆς, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ἐπίσης τὴν ἑλληνο-κρμαϊκὴ, τὴν καππαδοκικὴ, τὴν φαρασιώτικη, καθὼς καὶ τῆς διαλέκτους τῆς Σίλλης καὶ τῆς Λυκαονίας. Ἡ ποντιακὴ μοιράζεται ἄρκετὰ τυπολογικὰ χαρακτηριστικὰ μὲ τῆς παραπάνω διαλέκτους, ἀλλὰ παρουσιάζει καὶ σημαντικὲς διαφορῆς, κυρίως λόγω τοῦ μικρότερου βαθμοῦ τῆς γλωσσικῆς ἐπαφῆς τῆς μὲ τῆς ἄλλες τοπικῆς γλώσσες τῆς περιοχῆς καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὴν τουρκικὴ.¹ Ἐἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ποντιακὴ ποὺ μιλιόταν στὴν ἀρχικὴ τῆς κοιτίδα παρουσίαζε ἔντονη διαλεκτικὴ διαφοροποίηση. Πὰ παράδειγμα, ὁ Μανόλης Τριανταφυλλίδης² διακρίνει τρεῖς διαλεκτικῆς ὑποομάδες: τὴ δυτικὴ ἢ νιώτικη, τὴν ἀνατολικὴ ἢ τραπεζουντικὴ καὶ τὴ νοτιοανατολικὴ ἢ χαλδιώτικη. Ἀντίθετα, ὁ Ἄνθιμος Παπαδόπουλος³ διαχωρίζει τὴν ποντιακὴ σὲ δύο ὑποομάδες μὲ γνώμονα τὴ διατήρηση ἢ μὴ τοῦ τελικοῦ -ν.⁴

Μιά σειρά ἀπὸ σημαντικῆς ἱστορικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀλλαγῆς, ὅπως τὸ μεγάλο μεταναστευτικὸ ρεῦμα πρὸς τὴ ρωσικὴ αὐτοκρατορία καὶ ἡ συνακόλουθη ἴδρυση πολυάριθμων ποντιακῶν κοινοτήτων στὸν ὀρειο καὶ νότιο Καύκασο κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν ποὺ

1. Richard M. Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor: A Study of the Dialects of Sily, Cappadocia and Pharasa with Grammar, Texts, Translations and Glossary*, Cambridge, Cambridge University Press, 1916· τοῦ ἴδιου, «Notes on the study of the Modern Greek of Pontos», *Byzantion* 6 (1931), σ. 389-400· τοῦ ἴδιου, «The Pontic dialect of Modern Greek in Asia Minor and Russia», *Transactions of the Philological Society* 36 (1937), σ. 15-52· Βασίλης Ἀναστασιάδης, «Ἡ σύνταξη στὸ φαρασιώτικο ἰδίωμα τῆς Καππαδοκίας», ἀδημ. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, 1976· τοῦ ἴδιου, «Μερικὲς ὁμοιότητες τῆς ποντιακῆς διαλέκτου μὲ νεοελληνικὰ μικρασιατικὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα», *Ἀρχεῖον Πόντου* 46 (1995), σ. 73-124· Georges Drettas, *Aspects Pontiques*, Publié avec le concours du Centre National du Livre, Association de recherches pluridisciplinaires, 1997.

2. Μανόλης Τριανταφυλλίδης, *Ἄπαντα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Τρίτος τόμος: Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ, Ἱστορικὴ Εἰσαγωγή*, Θεσσαλονίκη, Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν (Ἰδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 1981 [1938].

3. Ἄνθιμος Α. Παπαδόπουλος, «Χαρακτηριστικὰ τῆς ποντικῆς διαλέκτου», *Ἀρχεῖον Πόντου* 18 (1953), σ. 83-93.

4. Γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. ἐπίσης: Δημήτριος Τομπαϊδης, *Ἡ ποντιακὴ διάλεκτος*, Ἀθήνα, Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν [Παράρτημα 17 περιοδικοῦ Ἀρχεῖον Πόντου], 1988.

ορίστηκε βάσει της συνθήκης της Λωζάνης τὸ 1923 εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴ συρρίκνωση τῶν ποντιόφωνων περιοχῶν.⁵ Σήμερα ἡ ποντιακὴ μιλιέται σὲ περιοχὲς ὅπου ἐγκαταστάθηκαν οἱ Πόντιοι πρόσφυγες, δηλαδὴ κυρίως στὴ βόρεια Ἑλλάδα καὶ σὲ ὀρισμένα μεγάλα ἀστικά κέντρα, ὅπως ἡ Ἀθήνα, ἡ Πάτρα, ἡ Θεσσαλονίκη κ.ἄ.⁶ Ἐκτὸς ἐλληνικῶν συνόρων, ἡ ποντιακὴ μιλιέται σὲ γλωσσικούς θύλακες δυτικὰ τῆς Τραπεζούντας, ὅπως ἡ περιοχὴ τῆς Τόνγιας καὶ ἡ ἐπαρχία Τσαϊκάρá,⁷ στὸν Καύκασο (Γεωργία, Ἀρμενία, Σταυρούπολη, Κρασνοντάρ)⁸ καὶ τὴ Νότια Οὐκρανία, στὶς ἀκτὲς τῆς Ἀζοφικῆς (περιοχὲς Κρασνοντάρ, Ζντάνοφ, Μαριούπολης, Βολνοβάσκιου).⁹

Ὅπως εἶναι φυσικό, οἱ δραματικὲς ἀλλαγὲς στὴ γεωγραφικὴ κατανομὴ τῆς ποντιακῆς ἐπηρεάσαν καθοριστικὰ τὴ μετέπειτα ἐξέλιξη τῆς διαλέκτου. Οἱ ὀμιλητὲς τῆς πρώτης γενιᾶς Ποντίων ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα χρησιμοποιοῦσαν τὴν ντοπιολαλιὰ τοῦ τόπου καταγωγῆς τους.¹⁰ Ὅστόσο, σταδιακὰ οἱ ἰδιαίτερες ποικιλίες ὑποχώρησαν –κυρίως κάτω ἀπὸ τὴν πί-

5. Drettas, *Aspects...*

6. Σωφρόνης Χατζησαββίδης, «Τὰ ποντιακὰ στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο», *Ἀρχεῖον Πόντου* 46 (1995), σ. 47-72.

7. Peter A. Mackridge, «Greek-speaking Moslems of north-east Turkey: Prolegomena to a study of the Ophitic sub-dialect of Pontic», *Byzantine and Modern Greek Studies* 11 (1987), σ. 115-137· τοῦ ἴδιου, «The Greek spoken in the region of Pontus», στὸ *Dialect Enclaves of the Greek Language*, Athens, Centre for the Greek Language, 1999, σ. 101-105· Ömer Asan, *Ὁ πολιτισμὸς τοῦ Πόντου*, μτφρ. Ἀγγέλα Φωτοπούλου, γενικὴ ἐπιμέλεια καὶ μετάφραση λεξικοῦ καὶ σημειώσεων γραμματικῆς Σοφία Ἰωαννίδου καὶ Χρυσούλα Παπαδοπούλου, Θεσσαλονίκη, Αφῶ Κυριακίδη, 1998· Georges Drettas, «Ἡ ποντιακὴ διάλεκτος καὶ ἡ χρησιμότητά της στὴν παιδαγωγικὴ τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς», στὸ Ἀναστάσιος Φοῖβος Χριστίδης (ἐπιμ.), *Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ οἱ διάλεκτοί της*, Ἀθήνα, ΥΠΕΠΘ & Κέντρο Ἑλληνικῆς Γλώσσας, 2000, σ. 35-42.

8. Αἰκατερίνη Πάππου-Ζουραβλιόβα, «Οἱ Ἑλληνες τῆς Σοβιετικῆς Ἔνωσης καὶ οἱ διάλεκτοί τους», στὸ *Ἑλληνικὴ Γλωσσολογία '99*, Πρακτικὰ 4ου Διεθνoῦς Συνεδρίου Ἑλληνικῆς Γλωσσολογίας, Λευκωσία, Σεπτέμβριος 1999, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2001, σ. 495-502.

9. Αἰκατερίνη Πάππου-Ζουραβλιόβα, «Ἡ ταυρορουμαϊκὴ διάλεκτος τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀζοφικῆς στὴ νοτιοανατολικὴ Οὐκρανία (περιοχὴ Μαριούπολης)», *Ἀρχεῖον Πόντου* 46 (1995), σ. 162-274· Χαράλαμπος Συμεωνίδης / Δημήτριος Τομπαΐδης, *Ἡ σημερινὴ ἐλληνικὴ διάλεκτος τῆς Οὐκρανίας (Περιοχὴ Μαριούπολης)*, Ἀθήνα, Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν [Παράρτημα 20 περιοδικοῦ *Ἀρχεῖον Πόντου*], 1999.

10. Σωφρόνης Χατζησαββίδης, «Φωνολογικὴ ἀνάλυση τῆς ποντιακῆς διαλέκτου (Ἰδίωμα Ματσούκας)», ἀδημ. διδ. διατρ., Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1985· τοῦ ἴδιου, «Τὰ ποντιακὰ...».

εση τῆς κοινῆς νέας ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς γλωσσικῆς ἑτερότητας τοῦ νέου γεωγραφικοῦ περιβάλλοντος τῆς διαλέκτου— καὶ δημιουργήθηκε μιὰ ὁμογενοποιημένη μορφή ποντιακῆς, γνωστὴ ὡς κοινὴ ποντιακὴ.¹¹ Ἡ κοινὴ ποντιακὴ ἀποτελεῖ ἀμάλαμα τῶν ιδιαίτερων γλωσσικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ἐπιμέρους ποικιλιῶν ἀπὸ τὶς ὁποῖες προέρχεται, ἀλλὰ μὲ ἐμφανὴ τὴν ἐπίδραση, σὲ γραμματικὸ ἐπίπεδο, τῆς γλώσσας περιβάλλοντος, δηλαδὴ τῆς κοινῆς νέας ἑλληνικῆς. Σήμερα, οἱ λίγοι ἑναπομείναντες αὐθεντικοὶ ὁμιλητὲς τῆς ποντιακῆς παρουσιάζουν μιὰ μορφή διγλωσσίας, καθὼς χρησιμοποιοῦν παράλληλα δύο γλωσσικοὺς κώδικες, τὴν κοινὴν νέα ἑλληνικὴ καὶ τὴν κοινὴ ποντιακὴ. Ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς παράλληλους κώδικες, ἡ κοινὴ νέα ἑλληνικὴ ἀποτελεῖ τὸ κυρίαρχο μέσο γλωσσικῆς ἐπικοινωνίας, ἐνῶ ἡ κοινὴ ποντιακὴ χρησιμοποιεῖται στὸ πλαίσιο τοῦ στενοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ φιλικοῦ περιβάλλοντος.¹² Γιὰ παράδειγμα, ἡ Μαρία-Ἄννα Τηλιοπούλου,¹³ μὲ βάση τὰ στοιχεῖα τῆς ἔρευνάς της στὸ ποντιόφωνο χωριὸ τῆς Νέας Τραπεζούντας Πιερίας, παρατηρεῖ ὅτι ἡ συγκεκριμένη μορφή διγλωσσίας ἔχει μεταβατικὸ χαρακτήρα καὶ ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖο στάδιο πρὶν ἀπὸ τὴν ὀριστικὴ ἐπικράτηση τῆς κυρίαρχης γλώσσας, δηλαδὴ τῆς κοινῆς νέας ἑλληνικῆς, γεγονός που ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι οἱ νεότερες γενιὲς ὁμιλητῶν χρησιμοποιοῦν τὴ διάλεκτο σὲ περιορισμένα καταστασιακὰ περιβάλλοντα (π.χ. σὲ τραγούδια, στὴν ἐπικοινωνία μὲ ποντιόφωνους πρώτης ἢ δευτέρας γενιᾶς που δὲν ἔχουν ἐπαρκὴ γνώση τῆς κοινῆς νέας ἑλληνικῆς κ.λπ.) ἢ ἔχουν ἀπλῶς παθητικὴ γνώση τῆς διαλέκτου. Μὲ βάση τὰ παραπάνω, συμπεραίνουμε ὅτι ἡ ποντιακὴ παρουσιάζει ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα που ἐπιτρέπουν τὸ χαρακτηρισμὸ της ὡς ἐπαπειλούμενης γλωσσικῆς ποικιλίας τῆς ἑλληνικῆς, χαρακτηρισμὸς που φυσικὰ ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς ἐλάχιστες ἑναπομείνουσες ποικιλίες της, ὅπως εἶναι ἡ ὀφίτικη ποντιακὴ.

11. Βλ. ἐνδεικτικά, Χατζησαββίδης, «Τὰ ποντιακά...»· Δημήτριος Τομπαΐδης, «Η τύχη τῶν μικρασιατικῶν ἰδιωμάτων στὸν ἑλληνικὸ χῶρο», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 9 (1992), σ. 241-250· τοῦ ἴδιου, «Ἡ ποντιακὴ διάλεκτος», *Μελετήματα ποντιακῆς διαλέκτου*, Θεσσαλονίκη, ἐκδόσεις Κώδικας, 1996, σ. 222-233· Drettas, *Aspects...*· Μαρία-Ἄννα Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικὲς ὡς ἀποτέλεσμα γλωσσικῆς ἐπαφῆς: ἡ περίπτωσις τῆς Ὀφίτικης», ἀδημ. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Αἰγαίου, 2008.

12. Χατζησαββίδης, «Τὰ ποντιακά...»· Drettas, *Aspects...*· Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικὲς...».

13. Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικὲς...».

Ἡ ταυτότητα τῆς οφίτικης ποντιακῆς

Ἡ οφίτικη ποντιακὴ εἶναι μιὰ ποικιλία τῆς ποντιακῆς, ἡ ὁποία μιλήθηκε ἀρχικὰ στὴν περιοχή τοῦ Ὀφι καὶ στὴ συνέχεια, μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, σὲ μικροὺς δύλακες τῆς βόρειας Ἑλλάδας. Ἡ ἐπαρχία τοῦ Ὀφι βρισκόταν ἀνατολικά τῆς Τραπεζούντας, ἀνάμεσα στὶς ἐπαρχίες τῶν Σουρμένων καὶ τῆς Ριζούντας. Ὁ ποταμὸς Ὀφισ ἀποτελοῦσε τὸ φυσικὸ σύνορο ποὺ διαχώριζε τὰ χωριά τῶν ἐξισλαμισμένων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν¹⁴ ἀπὸ τὰ χριστιανικὰ ἑλληνικὰ χωριά Χάλτ', Ζουρέλ', Κουρίτσο', Κρηνίτα, Κοφκία, Γίγα, Ζησινοὺ καὶ Λέκκα. Παρὰ τὴ θρησκευτικὴ διαφοροτικότητα, ἡ γλῶσσα ἐπικοινωνίας ὄλων τῶν Ὀφιτῶν ἢ Ὀφληδῶν, ὅπως τοὺς ἀποκαλοῦσαν οἱ Τοῦρκοι, ἦταν ἡ οφίτικη ποντιακὴ.¹⁵

14. Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσα ἄποψη ὁ ἐξισλαμισμὸς τῶν Ὀφιτῶν πραγματοποιήθηκε κατὰ τὴ βασιλεία τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ Δ' (1648-1687), ὅταν πολλοὶ κάτοικοι τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀφι, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν Τερεμπέδων, ἄλλαξαν θρήσκεια μαζί μὲ τὸν ἐπίσκοπο τοὺς Ἀλέξανδρο, ὁ ὁποῖος μετονομάστηκε σὲ Ἰσκεντέρ (Σάββας Ἰωαννίδης, *Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ τῆς Τραπεζούντας καὶ τῆς γύρω περιοχῆς καὶ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐκεῖ ἑλληνικὴ γλῶσσα*, μεταφορὰ στὴ δημοτικὴ: Ἀριστείδης Κεσόπουλος, Θεσσαλονίκη, Ἄφοι Κυριακίδη, 1988 [τίτλος πρωτοτύπου: Σάββας Ἰωαννίδης, *Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ Τραπεζούντος καὶ τῆς περὶ ταύτην Χώρας ὡς καὶ τὰ περὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Κωνσταντινούπολη 1870]: Γεώργιος Ἀνδρεάδης, *Στὴν χώρα τοῦ Ὀφews ποταμοῦ*, Σίνδος, Pinter Line, 1996). Γιὰ περισσότερες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸν ἐξισλαμισμὸ τῶν Ὀφιτῶν, βλ. Anthony Bryer / David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, τόμ. 1, Washington, Dumbarton Oaks Library and Collection, 1985· καὶ Margarita Routsouridou, «The Of valley and the coming of Islam. The case of the Greek-speaking Muslims», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 12 (1997-1998), σ. 47-70.

15. Ἡλίας Ι. Χατζηιωαννίδης, *Ἱστορικὰ καὶ Λαογραφικὰ τῆς ἐπαρχίας Ὀφews Πόντου*, Θεσσαλονίκη 1978· Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικὲς...». Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς ἦταν στὴν πλειονότητά τους μουσουλμάνοι καὶ μόνο λίγα χωριά ἦταν ἀμιγῶς ἑλληνικὰ (Ἀνδρεάδης, *Στὴν χώρα τοῦ Ὀφews...*, σ. 18). Ὁ Ἀνδρεάδης (στὸ ἴδιον) ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι σύμφωνα μὲ τὸν Μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρῦσανθο, ὁ πληθυσμὸς τῆς περιφέρειας τοῦ Ὀφι διέδετε στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα τὴν ἀκόλουθη σύνθεση: Λέκα: 20 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Ζησινοὺ: 30 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Γίγα: 50 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Κοφκία: 25 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Κρηνίτα: 60 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Κουρίτσο: 40 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Ζουρέλ': 30 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Χάλτ': 20 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο (βλ. ἐπίσης Περικλῆς Τριναφυλλίδης, *Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλληνικὴ φυλὴ ἦτοι τὰ Ποντικά*, Ἀθήνα 1866· Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρῦσανθος, «Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζούντος», *Ἀρχεῖον Πόντου* 4-5 (1933):

Ἡ ὀφίτικη ποντιακή διαφοροποιεῖται ἄρκετὰ ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες ποντιακὲς ποικιλίες ὡς πρὸς τὸ σύνολο τῶν φωνητικῶν, μορφοσυντακτικῶν καὶ λεξιλογικῶν χαρακτηριστικῶν της.¹⁶ Ἐπίσης, παρουσιάζει ἔντονες τοπικὲς διαφοροποιήσεις¹⁷ ἂν καὶ τυπολογικὰ πλησιάζει τὴν ποικιλία τῶν Σουρμένων.

Μετὰ τὴν ἀναλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, ἡ ὀφίτικη ποντιακή περιορίστηκε στὶς περιοχὲς ὅπου ἐγκαταστάθηκαν οἱ Πόντιοι πρόσφυγες. Εἰδικότερα, ὁ Ἥλιος Χατζηιωαννίδης¹⁸ ἀναφέρει ὅτι οἱ Ὀφίτες ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ τοῦ Παρανεστίου τῆς Δράμας (στὰ χωριά Πολυνέρι, Καλλίκρουνο, Πάστροβα, Περίθλεπτον, Μελισσοχώρι, Μεσοχώρι καὶ Ντούκοβο), στὸ χωριὸ Παντοκερασιὰ τοῦ νομοῦ Κιλκίς, ὅπου συμβίωναν μὲ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ Θράκη, καί, τέλος, στὴν κωμόπολη Φιλῶτα τῆς Κοζάνης, ὅπου συνυπῆρχαν μαζὶ μὲ Πόντιους πρόσφυγες ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Καυκάσου.

Τὸ 1926, μιὰ ὁμάδα Ὀφιτῶν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Παρανεστίου μαζὶ μὲ Ὀφίτες ἀπὸ τὰ χωριά Παντοκερασιὰ Κιλκίς καὶ Φιλῶτα Κοζάνης ἀγόρασαν μιὰ ἔκταση περίπου 6.820 στρέμματων σὲ μιὰ περιοχὴ 10 χιλιόμετρα βόρεια τῆς Κατερίνης καὶ δύο χρόνια ἀργότερα, τὸ 1928, ἴδρυσαν τὴ Νέα Τραπεζούντα Πιερίας (ἄρχικα μὲ τὴν ὀνομασία Κάτω Ἁι-Γιάννης Ὀφις). Τὸ

Διαμαντὴς Λαζαρίδης, *Στατιστικοὶ πίνακες τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν Ἑλλήνων στὸν Πόντο 1821-1922*, Ἀθήνα, Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν [Παράρτημα 16 περιοδικοῦ Ἀρχεῖον Πόντου], 1988). Ὁ Ι. Παρχαρίδης («Στατιστικὴ τῆς ἐπαρχίας Ὀφειῶς τοῦ νομοῦ Τραπεζοῦντος», *Παρνασσός* 3 (1879), σ. 224-232) ἀναφέρει ὅτι 36 ἀπὸ τὰ 96 συνολικὰ χωριά τοῦ Ὀφι εἶναι ἑλληνόφωνα, ἐνῶ μόνο 1.200 περίπου ἀπὸ τοὺς 44.530 κατοίκους ποὺ μιλοῦν τὴν ἑλληνικὴ, στὴν περιοχὴ εἶναι χριστιανοί. Εἰδικότερα ἀναφέρει (στὸ ἴδιο, σ. 230-231) ὅτι ἀπὸ τὶς 10.000 ἐστίες τῆς περιοχῆς μόνο 162 εἶναι χριστιανικὲς καὶ κατανέμονται ὡς ἐξῆς: Λέκα: 25 συνολικὰ ἐστίες, μόνο 6 χριστιανικὲς (30 ἄτομα), Ζησινό: 300 ἐστίες, 15 ἀπὸ αὐτὲς χριστιανικὲς (130 ἄτομα), Κοφκία: 9 ἀπὸ τὶς συνολικὰ 20 ἐστίες εἶναι χριστιανικὲς (περίπου 60 ἄτομα), Χάλτ': ἀπὸ τὶς 27 ἐστίες οἱ 12 εἶναι χριστιανικὲς (περίπου 80 ἄτομα), Ζουρέλ': ἀπὸ τὶς 35 ἐστίες οἱ 25 εἶναι χριστιανικὲς (170 ἄτομα), Κουρίτσ': ἀπὸ τὶς 37 ἐστίες οἱ 22 εἶναι χριστιανικὲς (140 ἄτομα), Κρηνίτα: ἀπὸ τὶς 60 ἐστίες οἱ 40 εἶναι χριστιανικὲς (280 ἄτομα), Γίγα: ἀπὸ τὶς 80 ἐστίες οἱ 25 εἶναι χριστιανικὲς (170 ἄτομα), Λαζοῦ ἢ Λαζάντω: 8 ἀπὸ τὶς 30 ἐστίες εἶναι χριστιανικὲς (50 ἄτομα), δηλαδὴ συνολικὰ 162 ἐστίες καὶ 1.110 ἄτομα εἶναι οἱ χριστιανοὶ καίτοι οἱ σὲ αὐτὰ τὰ χωριά.

16. Βλ. Τομπαιδῆς, *Ἡ ποντιακή...: τοῦ ἴδιου, Μελετήματα...: Drettas, Aspects...*

17. Mackridge, «The Greek spoken...».

18. Ἥλιος Ι. Χατζηιωαννίδης, *Ἱστορικὰ καὶ Λαογραφικά...*

χωριό αριθμεί περίπου 700 κατοίκους και αποτελεί ένα από τα ελάχιστα άμιγώς όφίτικα προσφυγικά χωριά της Ελλάδας.¹⁹

Ωστόσο, η όφίτικη ποντιακή εξακολουθεί να μιλιέται και έξω από τα γεωγραφικά όρια της Ελλάδας, σε τριάντα περίπου χωριά της έπαρχίας του Όφι. Πρόκειται για γλωσσικούς δύλακες δυτικά της Τραπεζούντας, όπως η περιοχή της Τόνγιας και η έπαρχία Τσαϊκάρα.²⁰ Οί όμιλητές αυτής της ομάδας είναι απόγονοι έξιλαμισθέντων Ποντίων που παρέμειναν στις έστιές τους. Ειδικότερα, ο Peter Mackridge²¹ αναφέρει ότι η συγκεκριμένη ποικιλία διατηρεί μεγάλο αριθμό αρχαϊκών στοιχείων, αν και η έπιρροή από την τουρκική γλώσσα, που κυριαρχεί στο γενικότερο περιβάλλον, υπήρξε καταλυτική. Καθώς δέν υπάρχει κανενός είδους έπικοινωνία μεταξύ τών δύο όφίτικων πληθυσμών, ο κάποτε κοινός γλωσσικός κώδικας έχει διασπαστεί σε δύο συστήματα με σημαντικές τυπολογικές αποκλίσεις. Τέλος, μικρότερες ομάδες Όφιτών ζούν στη Γερμανία και την Κύπρο.²²

Έρευνα σε γραπτές πηγές και πρωτογενές αρχειακό υλικό

1. Μελέτες για την όφίτικη ποντιακή

Η ποντιακή είναι μία από τις πιό μελετημένες διαλέκτους της νέας ελληνικής.²³ Παρ' όλα αυτά, οί δημοσιευμένες πληροφορίες σχετικά με την όφίτικη ποικιλία της ποντιακής είναι ελάχιστες. Η μοναδική σύγχρονη

19. Στο ίδιο.

20. Michael Meeker, «The Black Sea Turks: A study of their ethnic and cultural background», *International Journal of Middle East Studies* 2 (1971), σ. 318-334· Mackridge, «Greek-speaking Moslems...»· του ίδιου, «The Greek spoken...»· Peter Andrews, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden, Reichert, 1989· Asan, «Ο πολιτισμός...»· Drettas, *Aspects...*

21. Peter Mackridge, «Pontic in contemporary Turkey: Ancient features in the dialect of Ofis», *Αρχεϊον Πόντου* 46 (1995), σ. 133-161.

22. Ι. Μεγαλόπουλος, προσωπική έπικοινωνία.

23. Βλ. μεταξύ άλλων, D. E. Oeconomides, *Lautlehre des Pontischen*, Λειψία 1908· Dawkins, «Notes on the study...»· του ίδιου, «The Pontic dialect...»· Άνθιμος Α. Παπαδόπουλος, «Ο ύπόδουλος Έλληνισμός της Άσιατικής Ελλάδος έθνικώς και γλωσσικώς εξεταζόμενος», Άθήνα, Βιβλιοπωλεϊον Ίωάν. Ν. Σιδέρη, 1919· του ίδιου, «Χαρακτηριστικά...»· του ίδιου, *Ιστορική Γραμματική της ποντικής διαλέκτου*, Άθήνα, Έπιτροπή Ποντιακών Μελετών [Παράρτημα 1 περιοδικού *Αρχεϊον Πόντου*], 1955· του ίδιου, *Ιστορικόν Λεξικόν της ποντικής διαλέκτου*, Τόμος Πρώτος Α-Λ, Άθήνα, Έπιτροπή Ποντιακών Μελετών [Παράρτημα 3 περιοδικού *Αρχεϊον Πόντου*], 1958· του ίδιου,

γραμματική περιγραφή της όφίτικης ποντιακής είναι αυτή του Ömer Asan,²⁴ ή οποία, όμως, εστιάζει στην όφίτικη που μιλιέται στην Τουρκία και παρουσιάζει, όπως αναφέρθηκε, σημαντικές διαφορές από την όφίτικη ποντιακή του έλλαδικού χώρου.

Πολύτιμο γλωσσικό υλικό για την ιστορία της όφίτικης ποντιακής συλλέχθηκε από τον Ίωάννη Παρχαρίδη, ό οποίος διετέλεσε δάσκαλος στα χωριά του Όφι τό 1876 και διεξήγαγε μεγάλη διαλεκτολογική έρευνα κάτω από την καθοδήγηση του μέντορά του, καθηγητή Michael Deffner.

Πιο συγκεκριμένα, τό καλοκαίρι του 1876 ό Deffner πήγε στην Τραπεζούντα με σκοπό νά μελετήσει την ποντιακή γλώσσα. Έκει γνωρίστηκε με τον Παρχαρίδη, ό οποίος εκδήλωσε την επιθυμία νά συνεισφέρει με τίς γνώσεις του στην έρευνητική αποστολή. Ό Deffner αναφέρει: «[Μοί εἶπε] ότι ού μόνον εγγώριζε την διάλεκτον της πατρίδος αυτού, αλλά και την του Όφεως, πολύ διάφορον εκείνης, και ότι κατά την εκεί διαμονήν του συνέλεξε άσματα τινά και παροιμίας και ήρξατο του σχηματισμού μικρού γλωσσαρίου. [...] Ανεγώρισα τότε ότι ό νέος ένόει καλώς τας τοιούτου είδους μελέτας και ήτο ίκανώς κάτοχος της άρχαίας έλληνικής, ή φυσιογνωμία δέ αυτού μοι ένεποίησεν έμπιστοσύνην. [...] Έκτοτε ό νέος διδάσκαλος ήτο παρ' έμοί και πρό μεσημβρίας και μετ' αυτήν».²⁵ Άναμφίβολα, τό σπουδαιότερο έργο του Παρχαρίδη υπήρξε ή συλλογή γλωσσικού υλικού από την Τραπεζούντα, την Κρώμη και τον Όφι. Η Όλγα Σαπκίδη²⁶ αναφέρει ότι, σύμφωνα με τον Δημοσθένη Οικονομίδη,²⁷ κατά τη διετή παραμονή του

Ιστορικόν Λεξικόν της ποντιακής διαλέκτου, Τόμος Δεύτερος Μ-Ω, Αθήνα, Έπιτροπή Ποντιακών Μελετών [Παράρτημα 3 περιοδικού *Άρχεϊον Πόντου*], 1961· Δημοσθένης Οικονομίδης, *Γραμματική της έλληνικής διαλέκτου του Πόντου*, Αθήνα, Άκαδημία Αθηνών [Παράρτημα 1 *Λεξικογραφικού Δελτίου*], 1958· Τομπαΐδης, *Η ποντιακή...* του ίδιου, *Μελετήματα...* Drettas, *Aspects...*· Mark Janse, «Aspects of Pontic grammar», *Journal of Greek Linguistics* 3 (2002), σ. 203-231· και Μυρτώ Κουτίτα-Καϊμάκη, «Συμβολή στην ποντιακή βιβλιογραφία», *Έλληνική Διαλεκτολογία* 2 (1990-1991), σ. 117-125.

24. Asan, *Ό πολιτισμός...*

25. Μιχαήλ Δέφνερ, «Πέντε έβδομάδες παρά τοίς άρνησιδρήσκοις έν Όφει», *Εστία* 4 (1877), σ. 547.

26. Όλγα Σαπκίδη, «Παρχαρίδης Ίωάννης», *Έγκυκλοπαίδεια Μειζονος Έλληνισμού*, Μ. Ασία, 2002, σ. 2 [URL: <http://kassiani.fhw.gr/l.aspx?id=5720>].

27. Δημοσθένης Οικονομίδης, «Βιογραφικό σημείωμα του Ίωάννη Παρχαρίδη», *Ποντιακά Φύλλα* 11 (1937).

στο χωριό Ζησινό ο Παρχαρίδης κατάρτισε το όφιτικό του γλωσσάριο, το οποίο βραβεύτηκε από τον Έλληνικό Φιλολογικό Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως. Ο Οικονομίδης, που γνώριζε προσωπικά τον Παρχαρίδη, αφήνει σαφείς αιχμές²⁸ ότι πιθανός λόγος για τη ρήξη της φιλίας του Παρχαρίδη με τον μέντορά του Deffner αποτέλεσε το γεγονός ότι ο τελευταίος πιθανότατα προσπάθησε να οικειοποιηθεί μέρος της εργασίας του Παρχαρίδη για την όφιτική. Η Σαπκίδη²⁹ παραθέτει την ακόλουθη αναφορά από τον Οικονομίδη: «τὰ φερόμενα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δέφνερ Ὀφιτικὸν γλωσσάριον καὶ Λεξικὸν τῆς Τραπεζουντιακῆς διαλέκτου εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον, ἂν μὴ ἐν ὄλῳ, προῖον τῆς ἐργασίας τοῦ ἀκαταπονήτου Ι. Παρχαρίδη». Προσθέτει, ὅμως, ὅτι ὁ Deffner παρέδωσε πρὶν ἀπὸ τὸ 1915 τὰ δελτία πού συνέλεξε ὁ Παρχαρίδης στὸ «Ἀρχεῖον τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ» τῆς Ἀκαδημίας καὶ αὐτὰ συγχωνεύτηκαν στὸ «Μέγα Ἀρχεῖον».

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς εἰδικές λεπτομέρειες πού διέπουν τὴ συλλογὴ καὶ τὴ χρῆση τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου, τὸ σίγουρο εἶναι ὅτι ἡ ἐνδελεχὴς περιγραφή τῆς ποντιακῆς ποικιλίας πού καταγράφηκε κατὰ τὴ διάρκειά τῆς ἔρευνας πεδίου τοῦ Παρχαρίδη στὰ ποντιόφωνα χωριά ἀποτελέσει τὸ ἐφαλτήριο γιὰ τὴ συγγραφή σειρᾶς ἐργασιῶν πού ἀφοροῦν ἰδιάζοντα γραμματικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς όφιτικῆς ποντιακῆς ὅπως, γιὰ παράδειγμα, μιὰ κλιτὴ μορφή ἀπαρεμφάτου,³⁰ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ συγγραφή ἐνὸς λεξικοῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔχει δυστυχῶς δημοσιευτεῖ μόνο τὸ γράμμα Α.³¹

Ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὕλικὸ ὁ Παρχαρίδης δημοσίευσε μιὰ συλλογὴ λέξεων, ἡ ὁποία περιλαμβάνει κυρίως οὐσιαστικὰ καὶ κάποια ἐπίθετα,³² καθὼς ἐπίσης καὶ τέσσερα παραμῦθια καὶ πενήντα τρεῖς παροιμίες στὸν πρῶτο καὶ δεύ-

28. Oeconomides, *Lautlehre...*: Οικονομίδης, «Βιογραφικὸ σημεῖωμα...».

29. Σαπκίδη, «Παρχαρίδης...».

30. Michael Deffner, «Die Infinitive in den pontischen Dialekten und die zusammengesetzten Zeiten im Neugriechischen», *Monatsberichte der Königlich Preussischen Akademie de Wissenschaften zu Berlin, Aus dem Jahre 1877*, Βερολίνο 1878, σ. 191-230.

31. Michael Deffner, «Glossar des ofitischen Dialectes», στὸ Michael Deffner (ἐπιμ.), *Archiv für mittel- und neugriechische Philologie*, Band I, Heft 1-2, Ἀθήνα 1880, σ. 187-220.

32. Ἰωάννης Παρχαρίδης, «Συλλογὴ ζώντων μνημείων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Ὀφει», *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος* 18 (1883-1884), σ. 120-178.

τερο τόμο του περιοδικού *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* ἀντίστοιχα.³³ Μετὰ τὸ θάνατό του δημοσιεύτηκαν δύο ἐπιπλέον ἐργασίες, οἱ ὁποῖες βασίζονται στὸ ὑλικὸ ποὺ εἶχε μαζέψει: δηλαδή μιὰ ἐργασία γιὰ τὰ τραγούδια τοῦ Ὀφι, ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ ἴδιος ὁ Deffner,³⁴ καὶ μιὰ συλλογὴ παραμυθῶν τὰ ὁποῖα εἶχαν δημοσιευτεῖ κατὰ καιροὺς στὸ περιοδικὸ *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ ποὺ περιλαμβάνουν καὶ τὰ προαναφερθέντα παραμύθια ἀπὸ τὸν Ὀφι.³⁵ Ἀπὸ τὸ ὑλικὸ τῶν τραγουδιῶν ὁ Ἀθανάσιος Παρχαρίδης δημοσίευσε ἀργότερα δύο ἐργασίες στὸ περιοδικὸ *Ποντιακὰ Φύλλα*.³⁶

Γλωσσικὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὸν Ὀφι συνέλεξε ἐπίσης καὶ ὁ Richard M. Dawkins, καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ὁξφόρδης, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφτηκε τὴν περιοχὴ τοῦ Ὀφι καὶ τῶν Σούρμενων τὸ 1914 καὶ συγκέντρωσε γλωσσικὸ ὑλικὸ ἀπὸ χριστιανοὺς τῶν χωριῶν Κρηνίτα καὶ Ἰγα. Δυστυχῶς, μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου ὁ Dawkins ἀναγκάστηκε νὰ διακόψει αἰφνιδίως τὴν ἔρευνά του καὶ νὰ ἀποχωρήσει ὀριστικὰ ἀπὸ τὴν περιοχὴ. Τὸ 1931 δημοσίευσε ἑπτὰ παραμύθια ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ὀφι καὶ δεκαεξὶ ἀπὸ τὰ Σούρμενα.³⁷ Τὴν ἔρευνα τοῦ Dawkins συνέχισε τὰ ἔτη 1985 καὶ 1987 ὁ καθηγητὴς Peter Mackridge, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφτηκε τὴν περιοχὴ τοῦ Ὀφι καὶ κυρίως τὸ χωριὸ Σαράχο μὲ σκοπὸ τὴ συλλογὴ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ ἀπὸ τὶς τοπικὲς ποντιόφωνες ὁμάδες. Προϊὸν αὐτῆς τῆς ἔρευνας πεδίου ἦταν ἡ δημοσίευση μιᾶς περιγραφῆς τοῦ ιδιώματος τοῦ χωριοῦ³⁸ καὶ ἓνα ἄρθρο³⁹ μὲ ἐπιπλέον πληροφορίες γιὰ τὰ γλωσσικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὴ γλωσσογεωγραφικὴ κατανομὴ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς στὸν Πόντο. Τὸ

33. Ἰωάννης Παρχαρίδης, «Ποντικὰ παραμύθια: 2. Ἄτματοῦς καὶ ἡ ποδιά. 3. Ὁ λύκο καὶ τὸ πρόβατο (Ὀφίς)», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 1/6 (1884), σ. 90-91· τοῦ ἴδιου, «Ποντικὰ παραμύθια: 4. Ὁ θώπεκας κι ὁ γάρκο (Ὀφίς)», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 1/7 (1885), σ. 91-112· τοῦ ἴδιου, «Γλωσσολογικά. Ποντικὰ παροιμίαι», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 2/1 (1886), σ. 11-12.

34. Ἰωάννης Παρχαρίδης, «Περὶ τῶν ἐν Ὀφει ἀσμάτων», *Λαογραφία* 9 (1926), σ. 109-151.

35. Ἰωάννης Παρχαρίδης, «Ποντικὰ παραμύθια», *Ἀρχεῖον Πόντου* 16 (1951), σ. 80-114.

36. Ἀθανάσιος Παρχαρίδης, «Τὰ τραγούδια τῆς Ὀφης», *Ποντιακὰ Φύλλα* 7-8 (1936), σ. 8-9 καὶ «Τὰ τραγούδια τῆς Ὀφης. Ἀπὸ μελέτη τοῦ ἱ. Παρχαρίδη», *Ποντιακὰ Φύλλα* 9-10 (1936), σ. 6-9.

37. Richard M. Dawkins, «Folk tales from Sourmena and the valley of Ophis», *Ἀρχεῖον Πόντου* 3 (1931), σ. 79-122.

38. Mackridge, «Greek-speaking Moslems...».

39. Mackridge, «The Greek spoken...».

1991 δημοσιεύτηκαν από τον Mackridge στο *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* έννέα άδημοσίευτα παραμύθια από το ύλικό που είχε συλλέξει ό Dawkins, τέσσερα από την Ήμερα, τρία από τα Σούρμενα και δύο από τον Όφι.⁴⁰

Διάσπαρτες γραμματικές πληροφορίες για την όφίτικη ποντιακή έντοπίζονται επίσης και στίς γραμματικές του Άνθ. Παπαδόπουλου και του Δ. Οικονομίδη⁴¹ αλλά και στο δίτομο ιστορικό λεξικό τής ποντιακής διαλέκτου του Άνθ. Παπαδόπουλου.⁴² Τό 1977, ό Δημήτριος Χατζηιωαννίδης συνέταξε ένα γλωσσάρι, τό όποιο δέν έχει δημοσιευτεί και περιλαμβάνει λέξεις τής όφίτικης ποντιακής με τίς σημασίες τους και κάποιες πληροφορίες για τήν προφορά τών φθόγγων τής ποικιλίας.⁴³

Πηγές μεγάλης πληροφοριακής αξίας άποτελοϋν επίσης τα διάφορα λαογραφικά κείμενα, όί παροιμίες, αλλά και τα κείμενα προφορικής παράδοσης τα όποια έχουν δημοσιευτεί κατά καιρούς σε τόμους περιοδικών με έξειδίκευση στόν πολιτισμό, τήν ιστορία και τή γλώσσα του Πόντου, όπως είναι, για παράδειγμα, τό *Άρχεϊον Πόντου*, ό *Άσπρη του Πόντου* και ή *Ποντιακή Έστία*.⁴⁴ Άξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι κείμενα γραμμένα στην όφίτικη ποντιακή, αλλά και πληροφορίες για τή ζωή και τα έθιμα τής Νέας Τραπεζούντας δημοσιεύονται στην τοπική διμηνιαία εφημερίδα *Όφίτικα Νέα* που εκδίδει ό Πολιτιστικός και Μορφωτικός Συλλόγος «Άλέξανδρος Ύψηλάντης».

Στόν πίνακα που ακολουθεί (πίν. 1) παρατίθεται αναλυτικός κατάλογος τών διαθέσιμων πηγών για τήν όφίτικη ποντιακή.

40. Peter Mackridge, «Unpublished Pontic stories collected by R. M. Dawkins», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 8 (1990-1991), σ. 107-122.

41. Άνθ. Παπαδόπουλος, *Ιστορική Γραμματική...* και Δ. Οικονομίδης, *Γραμματική...*

42. Άνθ. Παπαδόπουλος, *Ιστορικών Λεξικόν...*, τόμος Πρώτος (1958) και τόμος Δεϋτέρος (1961).

43. Δημήτριος Χατζηιωαννίδης, «Γλωσσάριον ποντιακής διαλέκτου Όφειας», άδημοσίευτο χειρόγραφο.

44. Για παράδειγμα, βλ. Άνθιμος Παπαδόπουλος, «Παροιμίες», *Άρχεϊον Πόντου* 3 (1931), σ. 3-78· Σάββας Π. Παπαδόπουλος, «Λαογραφικά σύμμικτα Πόντου», *Άρχεϊον Πόντου* 47 (1997), σ. 243-344.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι. Γραπτές πηγές για την όφίτικη ποντιακή

Γραμματικές και λεξικά με πληροφορίες για την όφίτικη ποντιακή

- Οικονομίδης, Δημοσθένης, *Γραμματική της ελληνικής διαλέκτου του Πόντου*, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών [Παράρτημα 1 *Λεξικογραφικού Δελτίου*], 1958.
- Παπαδόπουλος, Άνθιμος Α., *Ο υπόδουλος Έλληνας της Ασιατικής Ελλάδος εθνικώς και γλωσσικώς εξεταζόμενος*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον Ιωάν. Ν. Σιδέρη, 1919.
- *Ιστορική Γραμματική της ποντικής διαλέκτου*, Αθήνα, Έπιτροπή Ποντιακών Μελετών [Παράρτημα 1 περιοδικού *Άρχεϊον Πόντου*], 1955.
- *Ιστορικόν Λεξικόν της ποντικής διαλέκτου*, Τόμος Πρώτος: Α-Λ, Αθήνα, Έπιτροπή Ποντιακών Μελετών [Παράρτημα 3 περιοδικού *Άρχεϊον Πόντου*], 1958.
- *Ιστορικόν Λεξικόν της ποντικής διαλέκτου*, Τόμος Δεύτερος: Μ-Ω, Αθήνα, Έπιτροπή Ποντιακών Μελετών [Παράρτημα 3 περιοδικού *Άρχεϊον Πόντου*], 1961.
- Παρχαρίδης, Ιωάννης, *Γραμματική της διαλέκτου Τραπεζούντος: Περί επίθετων, αντωνυμιών και θαρυτόνων ρημάτων*, Χειρόγραφο 335, Κέντρο Έρευνας των Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ίδιωμάτων, Ακαδημία Αθηνών, 1880.

Γραμματικές περιγραφές, άρθρα, γλωσσάρια και χειρόγραφα
για την όφίτικη ποντιακή

- Asan, Ömer, *Ο πολιτισμός του Πόντου, μετάφραση Άγγελα Φωτοπούλου, γενική επιμέλεια και μετάφραση λεξικού και σημειώσεων γραμματικής Σοφία Ιωαννίδου και Χρυσούλα Παπαδοπούλου, Θεσσαλονίκη, Άφοι Κυριακίδη, 1998 [Τίτλος πρωτοτύπου: *Pontus Kültürü, İstanbul, Mayıs, 1996*].*
- Deffner, Michael, «Die Infinitive in den pontischen Dialekten und die zusammengesetzten Zeiten im Neugriechischen», *Monatsberichte den Koniglich Preussischen Akademie de Wissenschaften zu Berlin, Aus dem Jahre 1877*, Βερολίνο 1878, σ. 191-230.
- «Glossar des ofitischen Dialectes», στο Michael Deffner (έπιμ.), *Archiv für mittel- und neugriechische Philologie*, Band I, Heft 1-2, Αθήνα 1880, σ. 187-220.
- Mackridge, Peter A., «Greek-speaking Moslems of north-east Turkey: Prolegomena to a study of the Ophitic sub-dialect of Pontic», *Byzantine and Modern Greek Studies* 11 (1987), σ. 115-137.
- «Pontic in contemporary Turkey: Ancient features in the dialect of Ofis», *Άρχεϊον Πόντου* 46 (1995), σ. 133-161.
- «Η έλληνοφωνία στην περιοχή του Όφη (Πόντος)», στο *Διαλεκτικοί Θύλακοι της Έλληνικής Γλώσσας*, Αθήνα, Κέντρο Έλληνικής Γλώσσας, 1999, σ. 25-30.
- Παρχαρίδης, Ιωάννης, «Σύλλογη ζόντων μνημείων της αρχαίας ελληνικής γλώσσας έν Όφει», *Ό έν Κωνσταντινούπολει Έλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος* 18 (1883-1884), σ. 120-178.
- Χατζιωαννίδης, Δημήτριος, «Γλωσσάριον Ποντιακής Διαλέκτου Όφεως», Χειρόγραφο, Αθήνα 1977.

 Πρωτογενές άρχαιακό ύλικό καί γραπτές πηγές γιά τήν όφίτικη ποντιακή

- Dawkins, Richard M., «Όφισ, 17.VIII.14 – 21.VIII.14», Χειρόγραφο σημειωματάριο στό Άρχαιο Dawkins στήν Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library of the University of Oxford, Καταχώριση ώς ARCH.Z.DAWK. 7(5).
- «Folk tales from Sourmena and the valley of Ophis», *Άρχειον Πόντου* 3 (1931), σ. 79-122.
- Mackridge, Peter A., «Unpublished Pontic stories collected by R. M. Dawkins», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 8 (1990-1991), σ. 107-122.
- Παπαδόπουλος, Άνθιμος, «Παροιμίαι», *Άρχειον Πόντου* 3 (1931), σ. 3-78.
- Παπαδόπουλος, Σάββας Π., «Λαογραφικά σύμμικτα Πόντου», *Άρχειον Πόντου* 47 (1997), σ. 243-344.
- Παρχαρίδης, Άθανάσιος, «Τά τραγούδια τῆς Όφης», *Ποντιακά Φύλλα* 7-8 (1936), σ. 8-9.
- «Τά τραγούδια τῆς Όφης. Άπό μελέτη τοῦ †Ι. Παρχαρίδης», *Ποντιακά Φύλλα* 9-10 (1936), σ. 6-9.
- Παρχαρίδης, Ίωάννης, «Στατιστική τῆς ἐπαρχίας Όφειως τοῦ νομοῦ Τραπεζούντος», *Παρνασσός* 3 (1879), σ. 224-232.
- «Ποντικά παραμῦθια: 2. Άτματοῦς καί ἡ ποδικά. 3. Ό λύκο καί τὸ πρόβατο (Όφισ)», *Άσπῆρ τοῦ Πόντου* 1/6 (1884), σ. 90-91.
- «Ποντικά παραμῦθια: 4. Ό θώπεκας κι ὁ jáρκο (Όφισ)», *Άσπῆρ τοῦ Πόντου* 1/7 (1885), σ. 91-112.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίαι», *Άσπῆρ τοῦ Πόντου* 2/1 (1886), σ. 11-12.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίαι», *Άσπῆρ τοῦ Πόντου* 2/2 (1886), σ. 23-25.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίαι», *Άσπῆρ τοῦ Πόντου* 2/4 (1886), σ. 55-58.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίαι», *Άσπῆρ τοῦ Πόντου* 2/8 (1886), σ. 117-119.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίαι», *Άσπῆρ τοῦ Πόντου* 2/11 (1886), σ. 166-167.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίαι», *Άσπῆρ τοῦ Πόντου* 2/14 (1886), σ. 213-214.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίαι», *Άσπῆρ τοῦ Πόντου* 2/18 (1886), σ. 280-281.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίαι», *Άσπῆρ τοῦ Πόντου* 2/19 (1886), σ. 296-297.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίαι», *Άσπῆρ τοῦ Πόντου* 2/20 (1886), σ. 313-314.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίαι», *Άσπῆρ τοῦ Πόντου* 2/21 (1886), σ. 330-332.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίαι», *Άσπῆρ τοῦ Πόντου* 2/22 (1886), σ. 343-344.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίαι», *Άσπῆρ τοῦ Πόντου* 2/26 (1886), σ. 410-412.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίαι», *Άσπῆρ τοῦ Πόντου* 2/27 (1886), σ. 420-422.
- «Περὶ τῶν ἐν Όφει ἀμάτων», *Λαογραφία* 9 (1926), σ. 109-151.
- «Ποντικά Παραμῦθια», *Άρχειον Πόντου* 16 (1951), σ. 80-114.

2. Έρευνα γραπτῶν πηγῶν καὶ ἀρχαικοῦ ὕλικου

Γλωσσικὲς πληροφορίες ἀπὸ γραπτὲς πηγὲς γιὰ τὴν ὀφίτικη ποντιακὴ συλλέχθηκαν ἀπὸ τὴ γλωσσολογικὴ ὁμάδα⁴⁵ τοῦ Πανεπιστημίου Αἰγαίου μὲ ἐπικεφαλῆς τὴν Ἀνθὴ Ρεβυθιάδου καὶ τὸν Βασίλειο Σπυρόπουλο κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πρώτου ἑξαμήνου τοῦ 2009 στὸ πλαίσιο τῆς ἐρευνητικῆς ὑποτροφίας «Μελέτες 2009» τοῦ Κοινωφελοῦς Ἰδρύματος Ι. Σ. Λάτση. Ἡ ἔρευνα ἀφοροῦσε τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὴν ἐνδελεχὴ ἐξέταση γραπτῶν γλωσσικῶν δεδομένων τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ ἀρχαϊκὲς πηγές, σπάνια χειρόγραφα, σημειωματάρια καὶ δημοσιευμένα ἢ/καὶ ἀδημοσίευτα κείμενα.

Εἰδικότερα, ἡ ἐρευνητικὴ προσπάθεια πραγματοποιήθηκε σὲ δύο φάσεις. Ἡ πρώτη ἀφοροῦσε τὴν ἀναζήτηση καὶ τὴ συλλογὴ γραπτοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου τὸ ὁποῖο ἀντανακλᾷ παλαιότερες μορφές τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς, ἐνῶ ἡ δευτέρη περιέλαβε τὴν τεκμηρίωση καὶ τὴν ἀποδελτίωση τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου ποὺ συγκεντρώθηκε.

Ἡ συλλογὴ τοῦ γραπτοῦ ὕλικου κατὰ τὴν πρώτη φάση ἔγινε σὲ βιβλιοθῆκες καὶ ἀρχεῖα τῆς Ἑλλάδας, ὅπως ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, τὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν καὶ τὸ Κέντρο Ἐρεύνης Νεοελληνικῶν Διαλέκτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὅπως ἡ Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης. Οἱ δράσεις ποὺ πραγματοποιήθηκαν εἶναι συνοπτικὰ οἱ ἀκόλουθες:

α. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος

Ἀποδελτιώθηκε γλωσσικὸ ὕλικὸ ἀπὸ παροιμίες τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς ποὺ συγκέντρωσε καὶ στὴ συνέχεια δημοσίευσε στὸν δεῦτερο τόμο τοῦ περιοδικοῦ *Ἄσπρη τοῦ Πόντου* (τεύχη 1-52) ὁ Ι. Παρχαρίδης. Εἰδικότερα, ἡ ἀποδελτίωση κατέγραψε 53 συνολικὰ παροιμίες ἀπὸ τὸν Ὅφι, ἀλλὰ καὶ ἀρκετὲς παραλλαγές τους σὲ ἄλλες ποντιακὲς διαλέκτους, ὅπως τῆς Τραπεζούντας καὶ τῆς Κρώμνης. Παράλληλα, φωτοτυπήθηκαν ἐνδεικτικὰ ὀρισμένες σελίδες ἀπὸ κάποια τεύχη τοῦ περιοδικοῦ.

45. Ἡ συγκεκριμένη ἐρευνητικὴ ὁμάδα ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν δρᾶ Κωνσταντῖνο Κακαρικό καὶ τοὺς φοιτητὲς Σέβη Λουϊζοῦ, Γιώργο Μαρκόπουλο καὶ Ἐλένη-Κλέλια Χαϊμέλη.

6. Ιστορικό Αρχείο τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν

Ἀποδελτιώθηκε γλωσσικό ὕλικό παραμυθιῶν καὶ γλωσσολογικῶν πληροφοριῶν ἀπὸ τὸν πρῶτο τόμο τοῦ περιοδικοῦ *Ἄσπῆρ τοῦ Πόντου* (τεύχη 1-53). Ἡ ἀποδελτίωση αὐτὴ ἀνέδειξε τέσσερα παραμύθια ἀπὸ τὸν Ὅφι πού κατέγραψε καὶ δημοσίευσε ὁ Ι. Παρχαρίδης, ὅπως καὶ κάποια ἄρθρα τοῦ ἴδιου μὲ γενικὲς γλωσσολογικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ποντιακὴ διάλεκτο καὶ ιδιαίτερα τὴ φωνητικὴ τῆς ἀπόδοση.

γ. Κέντρο Ἐρεύνης τῶν Νεοελληνικῶν Διαλέκτων καὶ Ἰδιωμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Μελετήθηκε καὶ ἀποδελτιώθηκε συστηματικὰ τὸ χειρόγραφο μὲ ἀρ. 335, τὸ ὁποῖο περιέχει τὸ ἔργο τοῦ Ι. Παρχαρίδη μὲ τίτλο «Γραμματικὴ τῆς διαλέκτου Τραπεζούντος: Περὶ ἐπιθέτων, ἀντωνυμιῶν καὶ βαρυτόνων ρημάτων», Ἀθήνα 1880. Τὸ ἔργο αὐτὸ βασίζεται στὸ γλωσσικὸ ὕλικό πού συνέλεξε μὲ ἐπιτόπια ἔρευνα ὁ Παρχαρίδης στὴν Τραπεζούντα καὶ τὸν Ὅφι καὶ περιέχει πολυτίμες πληροφορίες γιὰ τὴν ὁμιλούμενη μορφή τῆς διαλέκτου στὶς παραπάνω περιοχές. Δυστυχῶς, ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ χειρογράφου προέκυψε ὅτι οἱ ἀναφορὲς στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ εἶναι ἐλάχιστες καὶ περιορίζονται κυρίως σὲ σχόλια γιὰ τὶς λεξιλογικὲς διαφορὲς μεταξὺ τῶν δύο διαλέκτων (π.χ. σ. 87: *Τοῦ ντὸ τὸ ο πρὸ τοῦ ἀρκτικοῦ φθόγγου ι δὲν ἐκθλίβεται ντὸ εἶπες; (Ὅφ. καὶ Κρ. ντ' εἶπες;)*, σ. 142: *ρούζω (Ὅφ. ροῖζω, πίπτω κ.ἄ.)*).

δ. Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης

Ἡ ὁμάδα ἔρευνας μελέτησε συστηματικὰ τὸ ἀρχεῖο τοῦ R. M. Dawkins, τὸ ὁποῖο περιλαμβάνει σημειωματάρια μὲ γραμματικὲς καὶ ἄλλες γλωσσικὲς πληροφορίες γιὰ τὶς διαλέκτους τῶν περιοχῶν πού ἐπισκέφτηκε, κείμενα μὲ προσωπικὲς ἀφηγήσεις, προσχέδια τῆς αὐτοβιογραφίας του μὲ πληροφορίες γιὰ τὰ ταξίδια του στὸν Πόντο καὶ ἄλλες περιοχές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρύτερου ἑλλαδικοῦ χώρου, φωτογραφικὸ ὕλικό ἀπὸ τὶς ἔρευνες πεδίου κ.ἄ.

Παράλληλα μὲ τὸ σημειωματάριο τοῦ Dawkins γιὰ τὴν ὀφίτικη ποντιακὴ, μελετήθηκαν ἐπίσης τὸ σημειωματάριο γιὰ τὴ διάλεκτο τῶν Σουρμέ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Φωνητικά σύμβολα

Φωνητικά Σύμβολα Πηγών	Παραδείγματα	Σύμβολα Διεθνούς Φωνητικού Άλφαβήτου
ǎ ã ɑ	φτǎγ παράǎς	æ
ʼα α	θʼαγατερίτσα πλ.άσο	ʼa
j	παλαίjo (Οίκον.)	ɣ/ j
j	απίδj (Παρχ.)	j
ɣi	οι γιαγκʼέλʼ	j
κʼ	οι γιαγκʼέλʼ	ʃ
κ	κi (Dawkins 1931)	c
κʼ	κʼαιρός (Παρχ.)	tʃ
ɣ	οι γιαγκʼέλʼ	ŋ
τσ	τςαι	tʃ
τξ	αντξέυω, άντξελλος	ʒ
σ̄ σ σʼ	σ̄έρα σέρα σʼέρα	ʃ
d	έρdαι	d
χ̄ χ χʼ	χ̄εράντ έχʼ χʼισίμι	ʃ

ων («Σούρμενα 1914»· ARCH.Z.DAWK.7[7])⁴⁶ καθώς και οι σημειώσεις του με τίτλο «Ποντικά Ι» (ARCH.Z.DAWK.8[2])⁴⁷ και «Ποντικά ΙΙ» (ARCH.Z.DAWK.8[3])⁴⁸ προκειμένου να διευρευνηθεί αν γίνεται περαιτέρω αναφορά σε γραμματικά φαινόμενα της όφιτικής ποντιακής.

Κατά τη δεύτερη φάση της έρευνας κύριος στόχος ήταν άφενδός η κατηγοριοποίηση και άφετέρου η διασταύρωση και η συμπλήρωση του ύλικού που άποδελτιώθηκε από την έρευνα των διαφόρων άρχείων με άλλο αντίστοιχο, άλλα προερχόμενο από διαφορετικές πηγές. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν δημοσιεύσεις σε περιοδικά όπως το *Άρχειον Πόντου*, το *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* κ.ά., άλλα και γραμματικές της ποντιακής διαλέκτου, όπως η περίφημη *Γραμματική της Έλληνικής Διαλέκτου του Πόντου* του Δημοσθένη Οικονομίδη (1958).

Στη συνέχεια παραθέτουμε ένδεικτικά κάποια παραδείγματα κειμένων από (α) το χειρόγραφο σημειωματάριο του R. M. Dawkins, (β) τις παροιμίες, (γ) τα παραμύθια, (δ) τα δημώδη τραγούδια του Ι. Παρχαρίδη και (ε) τη *Γραμματική* του Δημοσθένη Οικονομίδη. Κάθε κείμενο διατηρεί την όρθογραφία της πηγής από την όποία άντλήθηκε και συνοδεύεται από συνοπτικές βιβλιογραφικές και άλλες πληροφορίες.

1. ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑΡΙΟ ΤΟΥ R. M. DAWKINS

Όπως αναφέρθηκε ήδη, ό R. M. Dawkins έπισκέφτηκε τα χωριά Κρηνίτα και Γίγα του Όφεως το 1914. Κατά την επίσκεψή του κράτησε λεπτομερείς γραμματικές σημειώσεις της ντόπιας γλωσσικής ποικιλίας. Παράλληλα, κατέγραψε μιá σειρά από παραμύθια και άφηγήσεις, άρκετά από τα όποια έκδόθηκαν από τον ίδιο,⁴⁹ ένω άλλα άργότερα από τον Mackridge.⁵⁰

46. Richard M. Dawkins, «Σούρμενα 1914». Χειρόγραφο σημειωματάριο στο Άρχειο Dawkins που άπόκειται στην Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library of the University of Oxford, 1914. Καταχώριση ως ARCH.Z.DAWK.7(7).

47. Richard M. Dawkins, «Ποντικά Ι». Χειρόγραφο σημειωματάριο στο Άρχειο Dawkins που άπόκειται στην Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library of the University of Oxford, 1914. Καταχώριση ως ARCH.Z.DAWK.8(2).

48. Richard M. Dawkins, «Ποντικά ΙΙ». Χειρόγραφο σημειωματάριο στο Άρχειο Dawkins που άπόκειται στην Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library of the University of Oxford, 1914. Καταχώριση ως ARCH.Z.DAWK.8(3).

49. Dawkins, «Folk tales...».

50. Mackridge, «Unpublished Pontic...».

Τὸ ὕλικό τῆς συλλογῆς περιλαμβάνεται στὸ σημειωματάριό του μὲ τίτλο «ΟΦΙΣ 1914» (ARCH.Z.DAWK. 7[5]). Σύμφωνα μὲ τὶς σημειώσεις τοῦ ἴδιου τοῦ Dawkins, τὸ ὕλικό τοῦ σημειωματαρίου συλλέχθηκε στὸ διάστημα ἀπὸ 17 ἕως 21 Αὐγούστου τοῦ 1914 (17.VIII.14 – 21.VIII.14). Πρόκειται σαφῶς γιὰ γλωσσικό ὕλικό ἀνεκτίμητης ἀξίας καθὼς ἀποτελεῖ τὴ μοναδικὴ ἐμπεριστατωμένη περιγραφή τῆς διαλέκτου ὅπως αὐτὴ μιλιόταν στὸν Πόντο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν.

Πιὸ ἀναλυτικά, τὸ σημειωματάριο περιλαμβάνει ἐκτενὴ σχόλια κυρίως γιὰ τὴ μορφολογικὴ δομὴ τοῦ ὀνομαστικοῦ καὶ ρηματικοῦ συστήματος τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς (π.χ. σ. 5: *δουλ'έβουν οἱ δουλ'έβουν'ε*, κ.ἄ.), ἀλλὰ καὶ διάσπαρτες παρατηρήσεις γιὰ τὴ φωνολογικὴ καὶ μορφοσυντακτικὴ δομὴ τῆς διαλέκτου (π.χ. σ. 46: *Υγρά εἶναι τα σύμφωνα τ, λ, ν, γ, κ ὅταν ἔπεται ἢ ε ἢ ι*, σ. 38: *ἀν εμπορεῖς κόψο, ἐν εμπορεῖς να κόφτεις*). Ἐπίσης, ὁ Dawkins παραθέτει διάφορα λεξιλογικὰ σχόλια (π.χ. σ. 6: *ναλιμέχι το ζω* 'to milk the cow', *ελίμεξε σά;* 'you milked it?', *οὐκελίμεξα* το 'I didn't milk it', *αλιμέγχι α* 'I milked her', *αλιμέγα* 'I milk it') καὶ προσωπικὲς παρατηρήσεις ποὺ κατὰ κύριο λόγο ἀφοροῦν τὴ σύγκριση τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς μὲ ἄλλες γειτονικὲς ποντιακὲς διαλέκτους καὶ κυρίως μὲ τὴ διάλεκτο τῶν Σουρμενῶν (π.χ. σ. 40: Σουρμ. *ανασέβω με ὄ, Ὀφιτ. αρχινίζω, ερχίν'εσα με x* 'He is beginning to...').⁵¹

Ἀκολουθεῖ δεῖγμα ἀπὸ τὶς σελίδες 4 καὶ 5 τοῦ χειρογράφου:

Ophis – ΟΦΙΣ 1914 – Notebook

R. M. Dawkins

17.VIII.14 – 21.VIII.14

σ. 3-166

ARCH.Z.DAWK. 7(5)

41

17.VIII.14

έμουνεστ 'we were'

έτουνε 'he was'

ά πειναζμέν

51. Γιὰ τὰ φωνητικὰ σύμβολα ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὸ ἄρθρο βλ. πίνακα 2, παραπάνω.

εδρομαῖγαμε (1pl)

εδρομαῖγα (1 sg)

να πάνε σ' άβ

εβριῶκιτάτο = το εβρίσκετε

εκόμβοσε μασε

ού κομβώνω σε = δεν σε γελώ

είδαμε ένα ῥοβάνο

ο ῥοβάνο έρδαι

έσκ

ο ῥοβάνο, ῥοβάνους (acc.pl)

ούκ έρδε 'he did not come'

ουκένα έρδ/ται 'he will not come'

εστάδαμε

εδουῶουνέφτα

εδουῶουνέφταμε

κλώσκομαι

κλώσκεσαι

κλώσκειται

κλώσκουνδανε

εκλώστα

εκλώστες with σ not ῶ

εκλώστε

εκλώσταμε

εκλώστετε

εκλώστανε

ούκ έβραμε

5|

δουλ'έβουν'ε

δουλ'έβω
 δουλ'έβεις
 δουλ'έβ
 δουλ'έβομε
 δουλ'έβιτε
 δουλ'έβουν οτ δουλ'έβουν'ε

εμείς εσυφοτέσαμε
 εσυφουτέσανε = εσκοτείνεψεν
 λιπάρ
 συφουτούν'ε = σκοτεινόν
 ταματᾶτα μας
 εδούλ'εψα ως το θράδι
 το σπίτ, τα σπίτᾶ (pl)

εγανάχτεσα
 ερόξε επουκά 'he fall down'
 ροῖζω = fall
 κατώγι = μάνδρα

εφᾶῖξες μί τα ζά;
 εφᾶῖξα τα ζά

φαῖζω
 φαῖς
 φαῖζ
 φαῖζουμε
 φαῖζιτε
 φαῖζουν'ε

φάισο (imp)

2. ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ

Παροιμίες από την περιοχή του Όφι εντοπίστηκαν σε ένα δημοσίευμα του Άνθ. Παπαδόπουλου στο τρίτο τεύχος του περιοδικού *Άρχαίον Πόντου* του έτους 1931. Ωστόσο, πριν από αυτή τη δημοσίευση, αρκετό υλικό παροιμιών εντοπίστηκε, όπως αναφέρθηκε, και σε μια έκτενη μελέτη του Ι. Παρχαρίδη που δημοσιεύτηκε σε συνέχειες στα τεύχη 1 έως 27 του δεύτερου τόμου του περιοδικού *Άσπρη του Πόντου* του έτους 1886. Ειδικότερα, το υλικό προέρχεται από διάφορες περιοχές του Πόντου και περιλαμβάνει συνολικά 405 παροιμίες, από τις οποίες οι 53 προέρχονται από την ευρύτερη περιοχή του Όφι.

Η κατηγοριοποίηση των παροιμιών είναι αλφαβητική, ενώ δίπλα σε κάθε παροιμία ο έρευνητής σημειώνει συντομογραφημένη την περιοχή από την οποία συλλέχθηκε (π.χ. Ο = Όφισ, Κρ. = Κρώμη κ.λπ.). Κάθε παροιμία συνοδεύεται επίσης από σχόλια σχετικά με το έννοιολογικό της περιεχόμενο, ενώ, όπου κρίνεται απαραίτητο, τα στοιχεία αυτά συμπληρώνονται και με υποσελίδες γλωσσικές σημειώσεις.

Έδω αναδημοσιεύονται έννέα παροιμίες από το υλικό αυτό. Σε κάθε μία από αυτές αναγράφεται, εκτός από τον αυξαντα αριθμό της, και ο αριθμός που φέρει στην αλφαβητική ταξινόμηση του Παρχαρίδη και στο τέλος παρτίθενται οι έρμηνευτικές σημειώσεις του.

1. [252]. Παιδι παίδεμα – Έπι τέκνου ένοχλοῦντος τοῦς γονεῖς.
2. [269]. Πολλά πιπέρ ὄπ' ἔχ', σση σουρβά πα βῦλλ – 137
3. [279]. Σ' αἴτικο χαλκοῦ αἴτικα λάχανα ψήντανε – Έπι κακῶν προῖόντων κακοῦ παράγοντος.
4. [304]. Τ' ἀλεύρεα ξένα καὶ οἱ πεντικοὶ τουσεῦοῦνε – Έπι τῶν ἐριζόντων περὶ ἀλλοτριῶν πραγμάτων.
5. [312]. Τ' ἀψὺ τ' ὀξειδὸ τὸ σκεῦος ἀθε ραῖζ' – Έπι ὀργιζομένου, μόνον ἑαυτὸν δυναμένου νὰ βλάψη διὰ τοῦ θυμοῦ του.
6. [326]. Τὸ γέλασμα ἔχ καὶ κλάψιμο
7. [331]. Τὸ καδέσιμο καὶ τ' ἐσκώσιμον ἀτ ὄποιος οὐ ξέρ, τὸ χρόνο δύο σαλθάρ γράν – Έπι ἀνθρώπου ἀπροσέκτως μεταχειριζομένου τὰ πράγματά του καὶ διὰ τοῦτο περισσότερο τοῦ δέοντος εἰς αὐτὰ δαπανῶντος.

8. [335]. Τὸ καλὸ τ' ἄλογο τὸ κριθάρην ἄθε ἀρτουρεὺ = 332

9. [337]. Τὸ κάστανο ἄντα ἐξέβε ἄσσὸ κουμούσ, ἐκλῶστε ἔφτυσεν ἂ

Ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις:

1. φουρθά = σούπα 2. φιλθάρα = βρακιά 3. γραν = φθειρεῖ, χαλινά.

3. ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Γενικὰ τὰ παραμύθια καταλαμβάνουν κεντρικὴ θέση σὲ ὅλες τὶς λαογραφικὲς καὶ γλωσσικὲς ἔρευνες μὲ ἀντικείμενο τὴν ποντιακὴ διαλέκτο. Τὸ σῶμα τῶν παραμυθιῶν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ὀφι ποῦ ἐντοπίστηκε κατὰ τὴν ἔρευνά μας περιλαμβάνει, ὅπως ἀναφέρθηκε, τὰ τέσσερα παραμύθια ποῦ δημοσιεύτηκαν (μαζὶ μὲ παραμύθια ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τοῦ Πόντου) ἀπὸ τὸν Παρχαρίδη τὸ 1885 στὸν πρῶτο τόμο τοῦ *Ἀστέρρα τοῦ Πόντου* (τεύχη 6 καὶ 7),⁵² μιὰ μικρὴ ὁμάδα ἑπτὰ παραμυθιῶν ποῦ δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸν Dawkins στὸ τρίτο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ *Ἀρχεῖον Πόντου* τὸ 1931 καί, τέλος, μιὰ ἀκόμη μικρὴ ὁμάδα δύο παραμυθιῶν ποῦ ἀνέσυρε ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Dawkins καὶ στὴ συνέχεια δημοσίευσε (μαζὶ μὲ παραμύθια ἀπὸ τὰ Σούρμενα) τὸ 1990-1991 στὸν ὄγδοο τόμο τοῦ *Δελτίου Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* ὁ Peter Mackridge.

Στὴ συνέχεια παραθέτουμε τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ ἑπτὰ παραμύθια τοῦ Ὀφι τῆς συλλογῆς τοῦ Dawkins ἀπὸ τὸ *Ἀρχεῖον Πόντου*. Προηγεῖται τὸ κείμενο καὶ ἀκολουθοῦν οἱ ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις ὅπως τὶς συντάξε ὁ μελετητής.

Εἷνας ἄρχοντας ἔβαλεν ἑβδομήντα ἐργάτους 'ς σὸ χωράφιν ἀτ'. Ἐδούλεψανε ὡς τὸ θράδο καὶ τὸ θράδο ἐρώτεσεν ἀτ'ς ἕνα λόον. «Τὰ τρία μι κρατοῦνε τὰ ἐννέα γιόξα τὰ ἐννέα κρατοῦνε τὰ τρία. Ἄν δίτε τὴν ἀπόκρισι, εἶστε ἐλεύτεροι, ἀν 'κ' ἔν', αὔριο πα νὰ ἔρστε δουλεύητε». Ἐρθανε καὶ τὸ δεύτερο τὴν ἡμέρα καὶ πάλ' ἐδούλεψανε ὡς τὸ θράδο καὶ τὸ θράδο πάλ' ἵτοπλάψε ὅλους καὶ πάλ' ἐρώτεσε «τὰ τρία μι κρατοῦνε τὰ ἐννέα γιόξα τὰ ἐννέα κρατοῦνε τὰ τρία;» Ἐρθανε καὶ τὴν τρίτην ἡμέρα καὶ πάλιν ἐρώτεσεν ἀτ'ς. Εἷνας γέρος ἐξέβε ἀπ' ἀναμεισά 'τουνα καὶ εἶπε «τὰ τρία κρατοῦνε τὰ ἐννέα». Ἐλάλεσε ὁ ἄρχοντας τὸ γέρο σιμά 'τ'. «Ἐσένα ποῖος εἶπε σε αὐτοῦ λόο καὶ ἐξήγησες

52. Ἀναδημοσιεύονται καὶ στὸ I. Παρχαρίδης, «Ποντικὰ παραμύθια».

ά;» Ὁ γέρο εἶπεν «ἐγὼ ἔξερν'α 'το». Ὁ ἄρχοντας εἶπε «Ἐσὺ ἂν ἔξερν'ες ἄ, ἔλεες ἄ ἐχτές. Νὰ λές με ποῖος εἶπε σ' ἄ». Ὁ γέρο εἶπε «ἐγὼ ἔχω ἕναν πατοῆ, ἐκείνε εἶπε μ' ἄτο».

Ὁ ἄρχοντας ἐπῆγε 'ς σὸ μαγειρεῖο, ἐπῆρε ἕνα κουτὶ τρυπεμένο καὶ εἶπε «φέρε τὴν πατοῆ σ' νὰ ἐμπαλίζ' καὶ φέρη μ' ἄτο». Ὁ γέρο ἐπῆρε τὸ κουτὶ καὶ ἐπῆγε 'ς σ' ὀσπίτ'. Λέξι τὴν πατοῆν ἄτ' «νὰ ἐμπαλίξς αὐτο κουτὶ». Λέξι ἢ πατοῆ «φέρεν ἄτο τὸν ἄρχοντα καὶ ἄς κλώθ' τ' ἄπέσ' ἔξ' καὶ φέρεν ἄ ἀμπαλίξ' ἄτο». Ὁ γέρο ἐπῆγε ζ' σὸν ἄρχοντα καὶ λέξι ἄτονα «ἢ πατοῆ μ' λέξι, ἄς κλώθ' τὸ κουτὶ τ' ἄπέσ' ἔξ' καὶ φέρη μ' ἄ, ἐμπαλίξ' ἄ». Ἄρχοντας ἐγάλασε καὶ ἔσυρε τὸ κουτὶ καὶ εἶπε τὸ γέρο «ἄμε εἰπέ τὴν πατοῆ σ' ἄς πᾶν γλουπίξ' τὸ χαμπαλιέτε καὶ τὸ κίον' φέρη με». Ἐπῆγε ὁ γέρο εἶπε τὴν πατοῆν ἄτ' «νὰ πᾶς γλουπίξς τὸ χαμπαλιέτε καὶ φέριξς τὸ κίον' ἄτ'». Εἶπε ἢ πατοῆ τὸ γέρο «ἄμε εἰπέ τὸν ἄρχοντα, ἄς πᾶν κόφτ' τὸ κεφάλιν ἄθε καὶ ἐγὼ γλουπίξ' ἄ».

Ἐψηλάφησε τὴν πατοῆ νὰ πᾶν 'ς σὸ κονάκιν ἄτ'. Ὁ γέρο πάλ' ἐπῆγε ἐντάμα καὶ εἶπε 'ς σὴν πατοῆ ὁ ἄρχοντας «ἐγὼ νὰ παίρω σε γυναῖκα, ἐσὺ νὰ παίριξς με μι;» Ἐπῆρεν ἄτενα γυναῖκα. Ἐποῖκεν ἄτενα τεμπίξ' «Ἐπῆρα σε γυναῖκα, ἄμὰ ἄτ' ἐμένα ἐμπροστά ἐσὺ 'κὲ νὰ δεβαίριξς. Καὶ ἂν λές λόγο, κρεμίζω σε!». Εἶπεν ἢ γυναῖκα 'τ' «ἂν κρεμίζς με, ἄς σ' ὀσπίτ' ἄπέσ' ὅ,τι πρᾶμα ἀγαπῶ, νὰ παίρω θγύνω». Ἐκεῖνος πάλ' ἐδέχτε.

Ἐτυχανε ἐκεῖ 'ς σὸ μῆρος δύο συντρόφ'. Ὁ εἷνας εἶχε ἀρα(μ)πά, ὁ-γι-ἄλλο πάλ' εἶχε κιστράκ'. Καὶ σίτ' ἐπέγινανε 'ς σὸ δρόμο, ἔμεινανε 'ς ἕνα μῆρος. Ἐκεῖνο τῆ νύχτα τὸ κιστράκ' ἐγέννησε καὶ τὸ κουλοῦν' ἐπῆγε 'ς σὴν ἀραπὰ ἀπουκά. Ἐξυπνίγανε οἱ συντρόφ' καὶ εἶπεν ὁ εἷνας «ἢ ἀρα(μ)πά ἐγέννησε κουλοῦν'». Ὁ-γι-ἄλλο εἶπε «ἢ ἀρα(μ)πά κουλοῦν' γεννᾷ μι; τ' ἐμὸ τὸ κιστράκ' ἐγέννησεν ἄ». Ἐ(ν)τοοῦσ'εφανε, ἐπῆγανε 'ς σὸν ἄρχοντα νὰ κρίνᾷ, τ'ς. Ἄρχοντας 'κ' εὐρέθε 'ς σ' ὀσπίτ'. Ἐρώτεσε ἢ γυναῖκα 'τ' «(ν)τό (ν)τογὰ ἔχητε;» Ἐκεῖν' εἶπανε «θέλουμε τὸν ἄρχοντα». Ἡ γυναῖκα πάλ' εἶπε «ἄρχοντας ἐπῆγε 'ς ἕνα κιομέτ'». Οἱ συντρόφ' ἐρώτεσαν «(ν)τό πρᾶμα ἔν'». Ἡ γυναῖκα εἶπε «τ' ὀψάρα ἐξέθανε ἄς σὴ θάλασσα καὶ ἐδόστανε ἕνα χωράφ', ἐπῆγε νὰ φτάη κιομέτ'». Καὶ εἶπανε ἀτεῖν' «χίτς τ' ὀψάρα ἄς σὴ θάλασσα ἐβγύνουνε καὶ θόσκουντανε χωράφ';». Ἐτότες ἢ γυναῖκα εἶπε «χίτς ἢ-γι-ἀρα(μ)πά κουλοῦν' γεννᾷ μι;»

Ἐρθεν ὁ ἄρχοντας καὶ ἔμαθε τὴν αἰτία καὶ ἐχουγιάστε καὶ ἐκρέμισεν ἄτενα. Ἐτότες εἶπεν ἢ γυναῖκα 'τ' «πολλὰ καλό, ἄμὰ ἐμεῖς εἶχαμε λόγο, ἄντα κρεμίζς με ἄς σ' ὀσπίτ' ἄπέσ', ὅ,τ' ἀγαπῶ νὰ παίρω καὶ θγύνω». Εἶπεν ἐκεῖνος πάλ'

«πολλά καλά, ὄ,τ' ἀγαπᾶς ἔπαρε καὶ ἔθγα». Ἐτότε ἡ γυναῖκα 'τ' ἐγκαλάσταν ἀτονα καὶ εἶπεν ἀτονα «ἐγὼ ὄλων πολλὰ ἐσένα ἀγαπῶ, ἐσένα νὰ παίρω καὶ θγύνω!». Ἐγκαλάστε ἐπῆρην ἀτονα καὶ ἐδρομάε. Ἀτὸς πάλ' ἀς τ' ἐπιάστε 'ς σὸ λόγον ἀτ', ἔμενανε ἐντάμα. Καὶ γενι(ν)τὲν ἐποίκανε τὴ χαρὰ ἐφτὰ ἡμέρας καὶ ἐφτὰ νύχτας. Ἐφαγαμε, ἔπιναμε καὶ 'ς σὸ τέλος ἄντα ἐχωρίγαμε, ὁ ἄρχοντας ἐδῶκε μασε (μ)πάξι'σ' κάμποσα λίρας. Καὶ σιτ' ἄρχουμουνε μὲ τὴ χαρὰ, ἔρδα 'ς ἓνα γιοφύρ' ἀπάν'. Ἐλίγο πάλ' ἔμουνε κειφλῆς. Ἐκουσα ἐπουκὰ 'ς σὸ γιοφύρ' ἡ θροδάκα ἐποῖνε «θράκ! θράκ!» Ἐγὼ ἐσπαράγα, ἐθάρρεσα λέγει με «(μ)πράκ! (μ)πράκ!». Ἐφοβέδα, τὰ παράδας ἐκρέμισα καὶ ἔφουγα.

Ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις:

'τοπλάμπε = ἐμάζευσσε, πατῆ = κόρη, τεμπίχ' = διαταγή, κρεμίζω = ἀποδιώκω, θγύνω = θγαίνω, κιστράκ' = φοράδα, ντογά = αἵτησις, κιοίμετ = ἐκτίμησις, χίτσ = καθόλου, ἐχουγιάστε = ὠργίσθη, γενι(ν)τὲν = ἐκ νέου, κειφλῆς = εὐθυμος, ἐσπαράγα = ἐξεπλάγη, (μ)πράκ = ἄφησε.

4. ΔΗΜΩΔΗ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Τὸ σῶμα τῶν δημοσιεύσεων γιὰ δημῶδη τραγούδια ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ὀφι, ποὺ ἀναδείχθηκε ἀπὸ τὴν ἐρευνητικὴ διαδικασίᾳ, περιλαμβάνει συνολικὰ τρεῖς δημοσιεύσεις. Ἡ πρώτη καὶ σημαντικότερη εἶναι μιὰ μελέτη τοῦ Ι. Παρχαρίδη ποὺ δημοσιεύθηκε μετὰ τὸ θάνατό του στὸ τεύχος 9 τοῦ περιοδικοῦ *Λαογραφία* τοῦ ἔτους 1926.⁵³ Οἱ ἄλλες δύο ἀποτελοῦν κείμενα τὰ ὁποῖα στηρίχτηκαν σὲ αὐτὴν τὴ μελέτη καὶ δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο Παρχαρίδη στὸ περιοδικὸ *Ποντιακὰ Φύλλα* τὸ 1936.⁵⁴

Τὸ κείμενο ποὺ ἀναδημοσιεύεται ἐδῶ προέρχεται ἀπὸ τὴν πρώτη μελέτη τοῦ Ι. Παρχαρίδη. Εἰδικότερα, πρόκειται γιὰ μιὰ σειρὰ ἀπὸ δίστιχα ποὺ ἐμφανίζουν ὁμοιοκαταληξία καὶ ἐπομένως, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ μελετητής, προορίζονταν νὰ τραγουδηθοῦν ἐναλλάξ ἀπὸ δύο ἄτομα. Ὅπως καὶ στὴν περίπτωσιν τῶν παροιμιῶν καὶ τῶν παραμυθιῶν, ἔτσι καὶ ἐδῶ προηγεῖται τὸ κείμενο καὶ ἀκολουθοῦν οἱ ἐρμηνευτικὲς γλωσσικὲς σημειώσεις τοῦ μελετητῆ.

53. Βλ. καὶ ἐνότητα «Μελέτες γιὰ τὴν ὀφίτικη ποντιακὴ» παραπάνω.

54. Α. Παρχαρίδης, «Τὰ τραγούδια τῆς Ὀφης. Ἀπὸ μελέτη...» τοῦ ἴδιου, «Τὰ τραγούδια τῆς Ὀφης».

1. Τραγωδῶ τραγῳδία,
μετὰ ποῖο καρδία;
2. Τέρτ' α', βερέμ' α² πολλά,
οὐ σύρκουντανε³ ὄλα.
3. Τέρτ' α, βερέμ' α πολλά,
οὐ πορῶ νὰ λέγω ὄλα.
4. Ἐφτωχός, γλουπισμένος⁴,
τοῦ πατοῦς κολλισμένος⁵.
5. Ἐγὼ κόφτω χορτάρα,
ἢ σεβτὰ μ' σ' ἴσ' α παρχάρα.
6. Ἐγὼ κόφτω τσ' αἶρα,
ἢ σεβτὰ μ' ἴσ' α παῖρα⁶.
7. Ἡ σεβτὰ μ' ποὺ πορπατεῖ;
φοοῦμαι ζαροπατεῖ⁷.
8. Ὁ ἦλ⁸ ο ἐβασίλεψε,
ἢ σεβτὰ μ' π' ἔσίνεψε⁸;
9. Ὁ ἦλ⁸ ο ἐβασίλεψε,
τ' ἀτσ' ὀλι μ' ἐξίλεψε⁹.
10. Ἄναυος ἴσ' σ' ἐμέτερα
εἶνε τσ' ἄλλα ἔτερα¹⁰.
11. Ἐἴκιτι¹¹ κρύο νερό!
ἀτὸ κάμ' τσ' ἐγὼ τερῶ.
12. Ἐσ' ἰ πάγω ζ' σὸ γιαλό,
τὸ μουλάρι μ' παλαλῶ¹².
13. Ἐσ' ἰ πάγω ἴσ' σὸ Φιλέσ¹³,
ἄντα φιλῶ σε μὴ κλαίς.
14. Ἐπῆγα ἴσ' σὴν Ἀλαῖσσι¹⁴,
εἶδα σὲ τσ' ἐπλάισσι¹⁵.
15. Σεβτὰ μ' περαθέμπερα¹⁶,
σεῖξον τὸ γιαζλούκ¹⁷ σ' τσ' ἔλα.
16. Ὁ τσ' αἰρὸ καλὸ τσ' αἰρός,
ἄιτε ἄς πᾶμ' ἴσ' ἕνα μέρος.
17. Ἄιτε ἄς πᾶμε ἴσ' σὸ ρασί
ἐγὼ τσ' ἐσὺ μονασοί.
18. Ἄιτε ἴσ' σὸ χαμαιλέτε,

- καὶνὰ¹⁸ τίπο μὴ λέτε
 19. Ἔ πατοσή, ντό λές ἐσύ;
 - ἄσμα κουρσ' οὐμ-κεσεσί¹⁹.
 20. *haé*²⁰ ἔτουμε πάντα,
 ἡ πατοσή πάει 'ς σὸν ἄντρα.
 21. Ἡ πατοσή ντ'²¹ οὐτσ' ἔσ' ἀτο,
 κατουρεῖ τσ' αἰ θρέσ' ἀτό.
 22. Ἡ πατοσή ντ' οὐτσ' ἐσ' λευ'²²
hèr γιαντάν²³ νεφεσλευ'²⁴.
 23. Τσῆ πατοσῆς τ' ἐπουκάτα²⁵
 σάγκιμ²⁶ σαχταροκάτα.
 24. Τσῆ πατοσῆς τὸ μουνερό,
 καμ' ἐτσ' εἰ χλίο νερό.
 25. Τσῆ πατοσῆς τὸ μουνορρίζ'
 ντό ψωλία ἐγνωρίζ'!
 26. Ἔ πατοσή, ντό κακκανίεις;
 οὐτσ' ἀγαπᾶ σε κανεῖς.
 27. Ἔ πατοσή, ντό ζουρξουρίεις²⁷;
 κανεῖς οὐ ξέρ' τὸ ζόρι σ'.

Ἑρμηνευτικές σημειώσεις:

1. ρ.τ. = πάθη, 2. ρ.τ. = φθίσεις, 3. *σύρονται* = ὑποφέρονται, 4. *ἐκλεπισμένος*, *ξεφλουδισμένος* = πάμπτωχος, 5. *πεφλογοσιμένος* = σφόδρα λυπημένος διὰ στέρσην (νέας), 6. ρ.τ. = πρηνῆ μέρη 7. (μήπως) στραβοπατήση (καὶ πέση που), 8. *σινεύω* ρ.τ. = σουφρόνω εἰς τι μέρος καὶ μένω ἀκίνητος καὶ ἀναυδος (ἵνα μὴ μὲ ἴδῃ τις), 9. ρ.τ. = ἐλιγότεψε, 10. διαφορετικά, 11. φρσ. τ. ἐπὶ ἀναμνήσεως = ἔ καϊμένο!
 12. τρελλό, 13. ὄνομα παρχαρίου, 14. ἐλιποθύμησα, 15. πέραθεν πέρα, ἀπὸ πέρα ὡς πέρα, 16. λ.τ. θερινὸς κεφαλόδεσμος, 17. εἰς κανένα, 18. ὁ στίχ. τούρκ. = μὴ κρεμάσης τὴν σφαιριδιοθήκην = μὴ μᾶς κάμης τὸ παλληκάρι (ἄσμα τὸ σ προφ. καθαρῶς οὐχὶ ὡς ζ). 19. ἔτσι 20. ποῦ, ἦτις, 21. ρ.τ. λαμβάνει ταῖρι (ἔσ'), 22. συντροφεύει, 23. φρσ τ. = ἀπὸ κάθε μέρος, πανταχόθεν, 24. ρ.τ. παίρνει, θγάλλει ἀναπνοήν, διαπνέει, ἀερίζεται, 25. τὸ ἀποκάτω, 26. λ.τ. ὡσάν, ἀπαράλλακτα, 27. μουρμουρίζεις, ἀνησυχεῖς.

5. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Ἡ *Γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου τοῦ Πόντου* (1958) τοῦ Δημοσθένη Οἰκονομίδη ἀποτελεῖ, μαζὶ μὲ τὴν *Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς ποντικῆς διαλέκτου* (1955) τοῦ Ἄνθιμου Παπαδόπουλου, τὴ σπουδαιότερη γραμματικὴ περιγραφή τῆς ποντιακῆς. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἐκτενὲς κείμενο διαρθρωμένο σὲ τρία μέρη: φωνολογία, μορφολογία καὶ παραγωγή. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ λεπτομερῆ καὶ ἐξαιρετικὰ διαφωτιστικὴ περιγραφή τῶν γραμματικῶν φαινομένων, τὸ κείμενο εἶναι διανθισμένο μὲ πληθώρα παραδειγμάτων γιὰ τὸ κάθε φαινόμενο, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ ὅλες τὶς περιοχὲς τοῦ Πόντου. Μὲ αὐτὸ τὸ δεδομένο, ἐστίασαμε τὴν ἔρευνά μας στὸν ἐντοπισμὸ τῶν παραδειγμάτων ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ὀφι. Συγκεκριμένα, ἡ ἀποδελτίωση καταγράφει τὸ γραμματικὸ (φωνολογικὸ ἢ μορφολογικὸ) φαινόμενο καὶ στὴ συνέχεια τυχόν παρατηρήσεις ἢ ἀναφορὲς γιὰ τὴ μορφή ποῦ εἶχε αὐτὸ στὴ συγκεκριμένη γλωσσικὴ ποικιλία. Ἐνα μικρὸ δεῖγμα ἀπὸ τὸν πίνακα αὐτὸ τῆς *Γραμματικῆς* ποῦ ἀναφέρεται στὴν περιγραφή τῶν φωνολογικῶν φαινομένων δίνεται παρακάτω στὸν πίνακα 3.

Ἔρευνα ἀρχαίου προφορικοῦ ὕλικου καὶ ἔρευνα πεδίου

Ἡ διαλεκτικὴ ἔρευνα ὀλοκληρώθηκε μὲ τὴν καταγραφή προφορικοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο ἐξετάστηκαν ἠχητικὰ ἀρχεῖα τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς τὰ ὁποῖα εἶτε ἐντοπίστηκαν στὸ ἠχητικὸ ὕλικὸ τοῦ ἀρχείου τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν εἶτε συλλέχθηκαν ἀπὸ φυσικοὺς ὀμιλητὲς τῆς ποικιλίας στὸ πλαίσιο τριῶν ἐρευνῶν πεδίου στὴ Νέα Τραπεζούντα Πιερίας.

1. Ἀρχαίου προφορικὸ ὕλικὸ

Τὰ παλαιότερα δείγματα μὲ μουσικὴ, τραγούδια καὶ ἀφηγήσεις τῶν κατοίκων τῆς Νέας Τραπεζούνας ἠχογραφήθηκαν στὶς 7 Αὐγούστου τοῦ 1967 στὸ χωριὸ ἀπὸ τὸν Γενικὸ Γραμματέα τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν Σίμο Λιανίδη, ὁ ὁποῖος, ὕστερα ἀπὸ ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπιτροπῆς (26.5.1967), ἐπισκέφτηκε χωριὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης μὲ σκοπὸ τὴν καταγραφή καὶ τὴ συλλογὴ λαογραφικοῦ, γλωσσικοῦ καὶ ἱστορικοῦ ὕλικου. Ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἐρευνη-

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Γραμματικά φαινόμενα της δριττικής ποντιακής από τη Γραμματική του Δ. Οικονομίδη

ΦΟΝΗΤΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ: Α΄ ΦΩΝΗΝΤΑ
ΠΕΡΙ ΦΩΝΗΝΤΟΝ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙΩΣΕΩΝ ΑΥΤΩΝ

Άλλοιώσεις Φωνηέντων

Γραμματικό Φαινόμενο	Λειτουργίες	Τύπος	Σελίδα	Παρατηρήσεις
• Κόφωσης	1) Άτονον, ένιστε τονούμενον $e (\equiv \epsilon, \alpha) \rightarrow i$	παίξετε	24, στ. 32	Τὸ τοῦ ὄφους παίξετε προήλθεν, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ τύπου παίξετε τῆς Προστακτικῆς.
	2) Τὸ ο̄ πρὸ τονομένης συλλαβῆς καὶ συχνότερον μετὰ τονομένην κωφοῦται εἰς ου, καὶ μάλιστα παρὰ τὰ ὕγρα λ, ρ, τὸ μ ἢ τὸ ν	ἀπάνου κάτου καὶ ἀκάτου ἔξου καὶ ἔξουθε	25, στ. 25 25, στ. 26 25, στ. 28	
• Ἐξομοίωσης φωνηέντων	Φωνῆεν ἄτονον (...) ἄφομοιοῦται κατὰ φωνὴν πρὸς ἄλλο (...) καὶ ἰδίως διὰ γειτνιάζον ὕγρον λ ἢ ρ, χειλικὸν μ ἢ καὶ γλωσσόδοτικόν ν.			
	Ἡ δὲ ἄφομοίωσις αὕτη γίνεται προχωρητικῶς ἢ ὀπισθοχωρητικῶς			
	1) Προχωρητικὴ	ἀστερῆρε	27, στ. 28	(Ὄφ.) Σαράχ. < ἄριστερὰ (= ἄριστερα ἐπίφρ.)
	2) Ὀπισθοχωρητικὴ	μαπαθῆκω	28, στ. 15	(Ὄφ.) < μεταθῆκω
		φαράς	28, στ. 18	(Ὄφ. μόνον εἰς αὐτ. πληθ. ὡς τρία φαράς) < φοράς
• Ἀνομοίωσης φωνηέντων	Ἐκ δύο φωνηέντων ὁμοφώνων φερομένων εἰς δύο ἀλεπαλλήλους συλλαβὰς τῆς αὐτῆς λέξεως τὸ ἐν (ἄτονον τὸ πλεῖστον) μεταβάλλεται πολλακίς εἰς ἑτερόφωνον καὶ μάλιστα ὁσάκις γειτνιάζει ὕγρον λ, ρ ἢ μ, ν.			
	1) Προχωρητικὴ	χαλερός	29, στ. 10	(Ὄφ.) < χαλαρός
	2) Ὀπισθοχωρητικὴ	λοξάπ*, τὸ	29, στ. 31	(Ὄφ.) < λαξάπ* (τ. ἔ. ἄπιον Λαξών, Λαξίας = ἄπιον καὶ ἀπίδα ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Λαξίων)

• Συναίρεσις	Δίλο ὁμόφωνα φωνήεντα συμπίπτοντα (...) ἀπλοποιούνται καὶ προφέρονται ὡς ἓν, ἐὰν τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν, τὸ πρῶτον συνήθως ἢ καὶ τὸ δεύτερον ἐνίοτε, τονίζεται.	ζών	30, στ. 12	(Ὁφ.) γεν. πληθ. ἐκ τοῦ ζῳών
• Συνίξεις		—	—	—
	$\alpha < \varepsilon$	διασπία, ἡ	40, στ. 1	(Ὁφ.) < διασεκτία (= τὸ δισεκτον ἔτος)
	$\varepsilon < \alpha$	χαιραρός	41, στ. 6	(Ὁφ.) < χαιλαρός διὰ τὰ λ, ρ κατὰ τὰ ἄλλα εἰς -ερός
	$\varepsilon < \eta$	μισατέρ*	42, στ. 25	(Ὁφ. Χαλδ.) < μισατήρ*
		σκέπιδας, ὁ	44, στ. 23	(τ. ἔ. σφικίδι) (Ὁφ.)
		σκορπεύ, ὁ	45, στ. 12	(Ὁφ.) < σκορπίο < σκορπίος
	$\varepsilon < \iota$	στομιάσ*, τὸ	45, στ. 14	(Ὁφ.) < στομιαί (= στόμια παρ' Ἡσαύχ.)
		ἐγθί, ἡ	45, στ. 15	(Ὁφ. Τρίπ.) < ἰγθί (= ἰγθον), ἂν μὴ δι' ἀνομοίωσιν
	$\varepsilon < \varepsilon\iota$	ὄνερο	46, στ. 15	(Ὁφ.)
		ἀλεον	47, στ. 7	ἀλεγον (Κερασ. Τρίπ.) < ἄλογον, ἐν δὲ Σαρήχῳ ἄλεον
	$\varepsilon < \sigma \text{ ἢ } \omega$	πεπτικός, ὁ	47, στ. 11	(Ὁφ.)
		ὄνεμα	47, στ. 14	(Ὁφ.) < ὄνομα
		ἀδρωπος	47, στ. 19	(Σαράχ.) < ἀνδρωπος, πρὸ. ατρερο Μπόδ.
		κρεπίζω	47, στ. 21	(Ὁφ.) < κρωπίζω, κόπτω με κρωπίον
		ἀνάταμα	49, στ. 20	σνάταμα (Χαλδ.) < ἐνάταμα (Τρίπ. καὶ σνάταμα Ὁφ.)
	$o < \varepsilon$	ζογάφ*	49, στ. 26	καὶ τὸ Ὑφρικὸν ζογάφ* (ἐν Χαλδ. κ.ά. ζηνγάφ*) προσήλθεν οὕτω: ζου(γ)άφ* > ζουάφ* > ζεάφ* > ζοάφ* > ζογάφ
	$o < \varrho$	ἀγρος	50, στ. 3	(Ὁφ.) < ἀγρος (Χαλδ. κ.ά.), παρ' δ καὶ ἄγρος
		ἀσημένιο	50, στ. 3	(Ὁφ.) < ἀσημέν(ν) καὶ συνήθ. ἀσημέν
	$\omega < \vartheta$	κρότερο	50, στ. 11	(Ὁφ.) < κρωότερο
	$\varrho > o$	σκορπεύ, ὁ	50, στ. 17	καὶ ἐξ Ὑφρεως ἔχομεν σκορπεύ ὁ (ἐκ τῆς αἰτ. σκορπεύ(ν) τ. σκορπίος
	$ou < i$ (i, η, ει, υ, ου)	ἀξουλο	51, στ. 5	(Ὁφ.) < ἀξίλο, λεγόμενον ἐπὶ εὐχῆς νὰ μὴ βασκανθῆ τις
	$ou < \iota$, εἰς δάνεια τῆς τουρκικῆς	θακούτ*	51, στ. 10	(Ὁφ.) [...] < θακίτ (τουρκ., χρόνος, καιρός, ἦτοι περιόδος χρονικῆ)
• Ἄτερα ἀλλοιώσεις φωνηέντων καὶ διφθόγγων				

τή,⁵⁵ ή ηχογράφηση έγινε με μαγνητόφωνο Grundig TK6L και ταινίες τύπου BASF. Κατά τη διάρκεια συνέντευξης με τους κατοίκους του χωριού (δεν διευκρινίζονται τα κριτήρια με τα οποία έγινε η επιλογή των πληροφορητών) ο έρευνητής συνομιλεί με τους πληροφορητές για τα ήθη και τα έθιμα, αλλά και γενικότερα για την καθημερινή ζωή στον Πόντο, χρησιμοποιώντας μια μορφή κοινής ποντιακής, ή όποια, ωστόσο, περιέχει πολλές προσμείξεις από την κοινή νέα ελληνική. Επίσης, παρότι η ποιότητα του ήχου είναι αρκετά καλή για τα τεχνικά δεδομένα της εποχής, ο έρευνητής παρεμβαίνει στη συζήτηση περισσότερο από όσο επιτρέπει η γλωσσολογική πρακτική της επιτόπιας έρευνας με αποτέλεσμα να περιορίζεται σημαντικά η διάρκεια του πραγματικού χρόνου του διαλεκτικού λόγου στην όφιτικη ποντιακή. Το προφορικό ύλικό που συλλέχθηκε περιλαμβάνεται στην «ταινία ύπ' αριθμόν 11» και είναι συνολικής διάρκειας 48 λεπτών και 17 δευτερολέπτων.

Πρόσφατα, η Έπιτροπή Ποντιακών Μελετών προχώρησε στην ψηφιοποίησή του και στη συνέχεια (Ιούνιος 2009) στην ανάρτησή του στην ιστοσελίδα της (<http://www.omega technology.gr/epitropi2/>). Έκτοτε είναι προσβάσιμο στο ευρύ κοινό που ενδιαφέρεται για θέματα ιστορίας της ποντιακής γλώσσας, αλλά και των ελληνικών διαλέκτων γενικότερα.

Ωστόσο, πέρα από το άμιγώς λαογραφικό ενδιαφέρον, το συγκεκριμένο ήχητικό ύλικό έχει ανεκτίμητη αξία και από γλωσσολογική άποψη, καθώς αποτελεί την πρώτη καταγραφή της προφορικής όφιτικης ποντιακής στον έλλαδικό χώρο. Στον πίνακα 4 παρουσιάζονται τα θέματα των συνεντεύξεων, ή ήμερομηνία και ο τόπος όπου έγινε η καταγραφή, οί πληροφορητές που συμμετείχαν και ο τόπος καταγωγής τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Πηγές με προφορικό γλωσσικό ύλικό για την όφιτικη ποντιακή

Χειρόγραφο περί Όφρευς

Διάρκεια (πηγή): 0:00-2:40 (CD:46), Ήχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης)

Πληροφορητές: Χατζηιωαννίδης Ηλίας, Αλχαζίδης Νικόλαος, Αδαμίδης Παναγιώτης, Αδαμίδης Χρήστος (Τόπος διαμονής: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης, τόπος καταγωγής: Όφρις)

55. Σίμος Λιανίδης, «Η Α΄ αποστολή συλλογής λαογραφικού και γλωσσικού υλικού», *Αρχείον Πόντου* 29 (1989), σ. 384.

Χοροὶ Ὕφεως

Διάρκεια (πηγή): 2:40-4:35 (CD:46), Ἦχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούνα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρῆστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούνα Κατερίνης,
 τόπος καταγωγῆς: Ὑφεις)

Λαγκευτὸν (Τικ)

Παίζει ἀγγεῖον ὁ Χρῆστος Ἀδαμίδης
 Διάρκεια (πηγή): 4:35-6:24 (CD:46), Ἦχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούνα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρῆστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούνα Κατερίνης,
 τόπος καταγωγῆς: Ὑφεις)

Διπλὸν (Ομάλ')

Παίζει ἀγγεῖον ὁ Χρῆστος Ἀδαμίδης
 Διάρκεια (πηγή): 6:24-7:30 (CD:46), Ἦχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούνα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρῆστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούνα Κατερίνης,
 τόπος καταγωγῆς: Ὑφεις)

Σιστὸν

Παίζει ἀγγεῖον ὁ Χρῆστος Ἀδαμίδης
 Διάρκεια (πηγή): 7:30-8:40 (CD:46), Ἦχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούνα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρῆστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούνα Κατερίνης,
 τόπος καταγωγῆς: Ὑφεις)

Τὸ ὄργανο ἀγγεῖον

Διάρκεια (πηγή): 8:40-24:10 (CD:46), Ἦχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούνα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρῆστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούνα Κατερίνης,
 τόπος καταγωγῆς: Ὑφεις)

Χριστούγεννα καὶ κάλαντα στὸν Ὑφει

Διάρκεια (πηγή): 24:10-34:40 (CD:46), Ἦχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούνα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρῆστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούνα Κατερίνης,
 τόπος καταγωγῆς: Ὑφεις)

Διάφορα ἔθιμα Ὕφεως

Διάρκεια (πηγή): 34:40 - 48:17 (CD:46), Ἦχογράφηση 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούνα Κατερίνης)
 Πληροφορητρία: Παρασκευοπούλου Καλλιόπη (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούνα Κατερίνης,
 τόπος καταγωγῆς: Γίγα Ὕφεως)

2. Έρευνες πεδίου στη Νέα Τραπεζούντα Πιερίας

Τὸν Μάιο τοῦ 2003 καὶ τοῦ 2006 ὁμάδα γλωσσολόγων ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Αἰγαίου, μὲ ἐπικεφαλῆς τὴν Ἀνθὴ Ρεβυθιάδου καὶ τὸν Βασίλειο Σπυρόπουλο, ξεκίνησε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ τοπικοῦ Πολιτιστικοῦ καὶ Μορφωτικοῦ Συλλόγου «Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης» ἔρευνα πεδίου μὲ σκοπὸ τὴ γλωσσολογικὴ μελέτη τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς τῆς Νέας Τραπεζούντας. Πολλὰ ἀπὸ τὰ δεδομένα ποὺ συλλέχθηκαν στὸ πλαίσιο τῶν δύο αὐτῶν ἐπιτόπιων ἐρευνῶν ἀποτελέσαν τὴ βάση γιὰ τὴ συγγραφή τῆς διατριβῆς τῆς Μαρίας-Ἄννας Τηλιοπούλου,⁵⁶ ἡ ὁποία, μὲ ἀφετηρία τὴ συμπεριφορὰ τῶν δομῶν ρῆμα+κλιτικό, ἐξετάζει τὴ σημερινὴ μορφή τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς, τὶς ἐπιδράσεις τῆς κοινῆς νέας ἑλληνικῆς σὲ αὐτὴν καὶ τὴν ἀνάκλασή τους στὴ διαμόρφωση τοῦ γραμματικοῦ συστήματος τῶν γηραιότερων καί, κατὰ συνέπεια, ἀδεντικότερων ὁμιλητῶν τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς στὴ Νέα Τραπεζούντα. Ἡ ἔρευνα πεδίου συνεχίστηκε τὸν Μάιο τοῦ 2009 στὸ πλαίσιο τῆς ὑποτροφίας τοῦ προγράμματος «Μελέτες» τοῦ Κοινοφελοῦς Ἰδρύματος Ἰωάννη Σ. Λάτση.

Συγκεκριμένα, ἡ Ἀνθὴ Ρεβυθιάδου καὶ ὁ Βασίλειος Σπυρόπουλος ἐπισκέφθηκαν τὸ χωριὸ Νέα Τραπεζούντα Πιερίας τὸν Μάρτιο τοῦ 2009 καὶ ἤρθαν σὲ ἐπαφή μὲ τὸν Πολιτιστικὸ καὶ Μορφωτικὸ Σύλλογο «Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης» προκειμένου νὰ ἀνανεώσουν τὶς ἐπαφές τους μὲ φυσικοὺς ὁμιλητὲς καὶ ὁμιλήτριες τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς. Ἡ συλλογὴ τοῦ προφορικοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου πραγματοποιήθηκε μὲ ἐπιτόπια ἔρευνα στὸ χωριό, στὸ διάστημα ἀπὸ τὶς 23 ἕως τὶς 27 Μαΐου 2009, μὲ τὴ μέθοδο τῆς ἐλεύθερης συνέντευξης,⁵⁷ ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ στὴν ἐκμαίευση καθημερινοῦ καὶ φυσικὰ ἐκφερόμενου λόγου. Ἄν καὶ τὸ μειονέκτημα τῆς μεθόδου εἶναι ὅτι δὲν ἐπιτρέπει στοὺς ἐρευνητὲς νὰ ἐκμαιεύσουν συγκεκριμένες γραμματικὲς δομές –κάτι ποὺ ἐπιτυγχάνεται μόνον μὲ στοχευμένες ἔρευνες, ποὺ βασίζονται σὲ εἰδικὰ σχεδιασμένα ἐρωτηματολόγια–, αὐτὸ ἀντισταδμίζεται ἀπὸ τὴ δυνατότητα συλλογῆς αὐθόρμητου φυσικοῦ λόγου. Ἐνα ἐπιπλέον πλεονέκτημα εἶναι ὅτι τὸ ὕλικό ποὺ συλλέγεται μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ μελλοντικὰ ἀπὸ γλωσσολόγους καὶ ἄλλους ἐρευνητὲς, οἱ

56. Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικές...».

57. Ἀργύρης Ἀρχάκης / Μαριάνα Κονδύλη, *Εἰσαγωγή σὲ ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*, Ἀθήνα, Νῆσος, 2002.

όποιοι ένδεχομένως εστιάζουν σε διαφορετικά φαινόμενα και χρήσεις του λόγου των συνεντεύξεων.

Η προσωπική συνέντευξη περιλάμβανε περίπου 30-45 λεπτά αυθόρμητης όμιλιας. Και στις τρεις έρευνες πεδίου ή συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια ψηφιακού κωδικοποιητή δεδομένων (MARANTZ PMD-660) και μικροφώνου για έρευνα πεδίου και ελεγχόμενη έγγραφη (AKG C680BL). Ειδικότερα, η διαδικασία που ακολουθήθηκε ήταν η εξής: αρχικά οι όμιλητές κλήθηκαν να περιγράψουν ήθη και έθιμα του τοπικού τους πολιτισμού (π.χ. γάμους, προξενιά, ταφικά έθιμα), θέματα καθημερινής ζωής (π.χ. αγροτικές και κτηνοτροφικές εργασίες, μαγειρική), όπως και εμπειρίες ή μνήμες από τον ξεριζωμό, τον εμφύλιο πόλεμο κ.λπ. Για την εκμείωση αυτών των αφηγήσεων ακολουθήθηκε ένα γενικό πλαίσιο ερωτήσεων, χωρίς, ωστόσο, να τηρηθεί συγκεκριμένη σειρά. Επίσης, όλες οι συνεντεύξεις οργανώθηκαν με τη βοήθεια μελών του συλλόγου που υποδείκνυαν από πριν τους καταλληλότερους πληροφορητές και μās συνόδευαν στις επισκέψεις μας, δίνοντας με αυτόν τον τρόπο τη δυνατότητα στους πληροφορητές να νιώσουν οικειότητα με τα μέλη της ομάδας μας, να μās εμπιστευτούν και να χρησιμοποιήσουν όσο το δυνατόν πιο αυθόρμητο και φυσικό λόγο. Στο τελευταίο συνέβαλε και το γεγονός ότι –με εξαίρεση τις πρώτες, πιλοτικές συνεντεύξεις του 2003– οι συνοδοί αναλάμβαναν συχνά και το ρόλο του συνεντευκτή χρησιμοποιώντας ως κώδικα επικοινωνίας την κοινή ποντιακή και όχι την κοινή νέα ελληνική. Συχνά μάλιστα διατύπωναν στην κοινή ποντιακή και ερωτήσεις των έρευνητών που προέκυπταν κατά τη διάρκεια της αφήγησης. Παρατηρήθηκε επίσης ότι, πολύ συχνά, οι πληροφορητές διηγούνταν ιστορίες άπευδυνόμενοι στους συνοδούς και όχι στα μέλη της έρευνητικής ομάδας, καθώς υποσυνείδητα θεωρούσαν ότι η διάλεκτός τους γίνεται κατανοητή μόνο από τα όμογλωσσα μέλη της κοινότητάς τους.

Κατά τη διάρκεια των δύο πρώτων επιτόπιων έρευνών ηχογραφήθηκαν 18 όμιλητές, 3 άνδρες και 15 γυναίκες ηλικίας 68-89 ετών. Κατά τη διάρκεια της τρίτης έρευνας πεδίου ηχογραφήθηκαν συνολικά 27 ενήλικα άτομα, 7 γυναίκες και 20 άνδρες ηλικίας 48-84 ετών.⁵⁸

58. Στην έρευνα πεδίου του 2003 συμμετείχαν συνολικά 8 άτομα ως πληροφορητές, όλες γυναίκες, 4 ηλικίας 78-89 ετών (Ομάδα 1) και 4 ηλικίας 68-75 ετών (Ομάδα 2). Στην έρευνα πεδίου του 2006 συμμετείχαν συνολικά 10 άτομα ως πληροφορητές (3 άνδρες και 7 γυναίκες). Από αυτά 2 άνδρες και 5 γυναίκες ήταν ηλικίας 76-87 ετών (Ομάδα 1), ενώ 1 άνδρας και 2 γυναίκες ήταν ηλικίας 71-73 ετών (Ομάδα 2). Στην

Από την έπεξεργασία του γλωσσικού υλικού που συλλέχθηκε στις δύο πρώτες έρευνες πεδίου (Μάιος 2003 και 2006) προέκυψε το συμπέρασμα ότι στη Νέα Τραπεζούντα υπάρχουν συνολικά τέσσερις ομάδες όμιλητών και όμιλητριών. Ειδικότερα:

- Όμάδα 1: άτομα ηλικίας 75 ετών και άνω, τα όποια είναι είτε μονόγλωσσα είτε δίγλωσσα με κυρίαρχη γλώσσα την όφίτικη ποντιακή.
- Όμάδα 2: άτομα ηλικίας από 50 έως 75 ετών που χρησιμοποιούν την κοινή νέα ελληνική ως βασική γλώσσα έπικοινωνίας, αλλά και την όφίτικη ποντιακή και την κοινή ποντιακή σε συγκεκριμένες καταστασιακές συνθήκες.
- Όμάδα 3: άτομα ηλικίας από 35 έως 50 ετών, τα όποια έχουν ως κυρίαρχη γλώσσα την κοινή νέα ελληνική, αλλά και μιá μορφή κοινής ποντιακής με πολλές προσμείξεις από την κοινή νέα ελληνική, την όποια χρησιμοποιούν περιστασιακά.
- Όμάδα 4: άτομα ηλικίας από 20 έως 35 ετών, τα όποια είναι βασικά όμιλητές της κοινής νέας ελληνικής και διαθέτουν μόνο παθητική γνώση της κοινής ποντιακής και της όφίτικης ποντιακής, την όποια χρησιμοποιούν μόνο στα τραγούδια.

Στόχος της τελευταίας έρευνας πεδίου (Μάιος 2009) ήταν κυρίως ή συλλογή υλικού από όμιλητές και όμιλήτριες της όφίτικης ποντιακής που προέρχονται από την Όμάδα 2, δηλ. άτομα ηλικίας από 50 έως 75 ετών, τα όποια χρησιμοποιούν την κοινή νέα ελληνική ως βασική γλώσσα έπικοινωνίας, αλλά και την όφίτικη ποντιακή και την κοινή ποντιακή σε συγκεκριμένες καταστασιακές περιστάσεις όπως, για παράδειγμα, για να έπικοινωνήσουν με άτομα από την Όμάδα 1 ή για να τραγουδήσουν παραδοσιακά τραγούδια με τη συνοδεία λύρας κ.ά. Παράλληλα, το υλικό αυτό συμπληρώθηκε και με κάποιες συνεντεύξεις από μέλη της Όμάδας 1.

Το πρωτογενές προφορικό υλικό οργανώθηκε και ταξινομήθηκε χρονολογικά ανά όμιλητή. Παράλληλα, δημιουργήθηκε ένα «ήμερολόγιο» για κάθε πληροφορητή με στοιχεία για τον τόπο και το χρόνο γέννησής του κ.λπ. Μετά την ολοκλήρωση της καταγραφής του προφορικού

Έρευνα του 2009 συμμετείχαν συνολικά 27 πληροφορητές, οι όποιοι κατανέμονται ως εξής: 2 γυναίκες και 3 άνδρες ηλικίας 77-84 ετών (Όμάδα 1), 16 άνδρες και 3 γυναίκες ηλικίας 52-75 ετών (Όμάδα 2), 1 άνδρας ηλικίας 48 ετών (Όμάδα 3).

ύλικου, άκολουθήσε ή διαδικασία άπομαγνητοφώνησης, έπεξεργασίας και φωνητικής μεταγραφής τών ήχητικών άρχείων με τή βοήθεια έξειδικευμένου λογισμικού.⁵⁹ Εϊδικότερα, τά άρχετα «κόπηκαν» προκειμένου νά άπομονωθεί τó ύλικό πού έπρόκειτο νά αναλυθεί γλωσσολογικά.

Άπό τή γλωσσολογική έπεξεργασία τού συλλεχθέντος προφορικού ύλικου έντοπίστηκαν όρισμένα βασικά φωνολογικά, γραμματικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά τής όφίτικης ποντιακής τής Νέας Τραπεζούντας. Ή δυσκολία στην άνάλυση τού ύλικου έγκειται στόν έντοπισμό τών γραμματικών φαινομένων πού χαρακτηρίζουν τήν όφίτικη ποντιακή και στο διαχωρισμό τους άπό εκείνα πού χαρακτηρίζουν τήν κοινή ποντιακή ή και τήν κοινή νέα έλληνική τής περιοχής. Σημαντική βοήθεια στόν άκριβή έντοπισμό τών όφίτικων τυπολογικών χαρακτηριστικών πρόσφερε ή άντιπαραβολική μελέτη τού προφορικού ύλικου με τά δεδομένα πού προέκυψαν άπό τή συστηματική έρευνα τού γραπτού γλωσσικού ύλικου τής όφίτικης ποντιακής όπως, για παράδειγμα, ή γραμματική καταγραφή πού περιλαμβάνεται στο σημειωματάριο τού Dawkins,⁶⁰ τó λεξικό τού Deffner και ή έργασία του για τó άπαρέμφατο,⁶¹ οι γραμματικές παρατηρήσεις και τó γλωσσάρι τού Παρχαρίδη,⁶² οι γραμματικές παρατηρήσεις τού Οικονομίδη για τήν όφίτικη⁶³ κ.ά.

Βασικά γραμματικά χαρακτηριστικά τής όφίτικης ποντιακής

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ή έπαφή τών Ποντίων πού προέρχονταν άπό διαφορετικές ζώνες τού Πόντου τόσο μεταξύ τους όσο και με τούς γηγενείς πληθυσμούς τού έλλαδικού χώρου είχε ως άποτέλεσμα τή σταδιακή τυπολογική σύγκλιση τών έπιμέρους γλωσσικών ποικιλιών τής ποντιακής.⁶⁴

59. Paul Boersma / David Weenink, «Praat: doing phonetics by computer (Version 5.1.20) [Computer program]». Ανάκτηση: 31.10.2009 άπό <http://www.praat.org/>

60. Richard M. Dawkins, «Όφικ, 17.VIII.14–21.VIII.14». Χειρόγραφο σημειωματάριο στο Άρχετο Dawkins πού άπόκειται στην Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library of the University of Oxford, 1914. Καταχώριση ως ARCH.Z.DAWK.7(5).

61. Deffner, «Die Infinitive...» τού ίδιου, «Glossar des...».

62. Ιωάννης Παρχαρίδης, «Γραμματική τής διαλέκτου Τραπεζούντος: Περί επίδέτων, άντωνυμιών και θαρυτόνων ρημάτων», 1880, Χειρόγραφο 335, Κέντρο Έρεύνης τών Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ίδιωμάτων, Άκαδημία Άθηνών· τού ίδιου, «Συλλογή ζώντων μνημείων...».

63. Οικονομίδης, *Γραμματική...*

64. Χατζησαββίδης, «Τά ποντιακά...» Mackridge, «Pontic...» Τομπαΐδης, «Η ποντιακή...» Drettas, *Aspects...* Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικές...».

Όστόσο, παρά τη γενικότερη τάση όμογενοποίησης που παρατηρείται, είναι πιθανόν να διατηρηθούν και όρισμένα πρωτογενή στοιχεία μιᾶς ποικιλίας όταν οί συνθήκες είναι εϋνοϊκές. Ἡ Νέα Τραπεζούντα ἀποτελεῖ μιὰ τέτοια περίπτωση λόγω τῆς όμοιογενούς σύστασης τοῦ πληθυσμοῦ τῆς.

Εἰδικότερα, ἡ ἔρευνά μας καταδεικνύει ὅτι ἀκόμη και σήμερα ἐντοπίζονται, κυρίως στοὺς γηραιότερους όμιλητὲς τῆς όφίτικης ποντιακῆς (Ομάδα 1), μιὰ σειρά ἀπὸ γραμματικὲς δομὲς ποὺ διαφοροποιοῦν τὴν όφίτικη ποικιλία ἀπὸ ὅλες τὶς ὑπόλοιπες ποντιακὲς ποικιλίες τόσο σὲ φωνολογικὸ ὅσο και σὲ μορφολογικὸ και συντακτικὸ ἐπίπεδο. Ἐπίσης, εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἡ όφίτικη ποντιακὴ διατηρεῖ κάποιες (όμολογουμένως ἐλάχιστες) δομὲς ἀπὸ τὴν τουρκικὴ, οἱ ὁποῖες παρεισέφεησαν μέσω μηχανισμῶν μεταφορᾶς δομῶν (transfer) ἀπὸ τὴ μιὰ γλῶσσα στὴν ἄλλη κατὰ τὴν περίοδο συνύπαρξης τῆς ἑλληνικῆς μὲ τὴν τουρκικὴ στὴν ἀρχικὴ κοιτίδα. Στὴν όφίτικη ποντιακὴ παρατηροῦνται κάποιες δομὲς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν τουρκικὴ (π.χ. ἡ χρῆση τοῦ *mi* γιὰ τὸ σχηματισμὸ ἐρώτησεων ὀλικῆς ἄγνοιας ἢ ἡ ἐπένδηση τοῦ οὐρανικοῦ /j/ σὲ μεσοφωνηεντικά περιβάλλοντα).

Στὴν ἐνότητα αὐτὴ παραθέτουμε κάποια βασικὰ τυπολογικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς όφίτικης ποντιακῆς ὅπως ἀναδείχτηκαν ἀπὸ τὴν ἔρευνα τοῦ γραπτοῦ ἀρχαϊκοῦ ὕλικου και τῶν δημοσιευμένων γραπτῶν πηγῶν και ἀπὸ τὴν ἔρευνα πεδίου στὴ Νέα Τραπεζούντα. Στὴν παρουσίαση ποὺ ἀκολουθεῖ δίνεται ἐμφαση στὰ διάφορα τυπολογικὰ χαρακτηριστικὰ, ὅπως αὐτὰ ἀναφέρονται στὶς ὑπάρχουσες γραμματικὲς περιγραφὲς και καταγραφὲς⁶⁵ και πάντα σὲ σύγκριση μὲ τὰ τυπολογικὰ χαρακτηριστικὰ, σωζόμενα και μὴ, τῆς σύγχρονης μορφῆς τῆς διαλέκτου, ὅπως αὐτὴ καταγράφηκε ἀπὸ τὶς τρεῖς ἔρευνες πεδίου στὴν περιοχή.

Ἡ παρουσίαση τῶν παραδειγμάτων γίνεται ὡς ἑξῆς: Ἀρχικὰ δίνεται ὁ τύπος στὴ μορφή μὲ τὴν ὁποία παρουσιάζεται στὴν πηγή ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλεῖται και στὴ συνέχεια ἀκολουθεῖ ἡ φωνηματικὴ μεταγραφή του σύμφωνα μὲ τὸ Διεθνὲς Φωνητικὸ Ἀλφάβητο.⁶⁶ (Τὰ σύμβολα τῶν πηγῶν και ἡ φωνητικὴ τους ἀντιστοιχία δίνονται στὸν πίνακα 2 παραπάνω.) Ἐπίσης, ὅπου εἶναι ἐφικτὸ, δίνεται και ἡ φωνητικὴ μεταγραφή τοῦ ἴδιου τύπου. Ὅσον ἀφορᾶ τὴν κωδικοποίηση τῶν ἠχητικῶν γλωσσικῶν δεδομένων, δίνονται

65. Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*: Dawkins, «Ὀφίς...».

66. Βλ. International Phonetic Association, *Handbook of the International Phonetic Association*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

πρώτα τὰ «Ἀρχικά Ὄνόματος Πληροφορητῆ» μὲ λατινικούς χαρακτήρες, π.χ. SE, στὴ συνέχεια ὁ «Ἀριθμὸς Ἐρευνας Πεδίου», π.χ. III, καί, τέλος, ὁ «Αὔξων Ἀριθμὸς Ἦχητικῶ Ἀρχείου», π.χ. 163.

1. Φωνολογικὰ χαρακτηριστικὰ

α. Θέση τοῦ τόνου

Στὴν ὀφίτικη ποντιακή, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες ποντιακὲς ποικιλίες (Χαλδία, Ματσούκα κ.ἄ.), ἡ θέση τοῦ τόνου δὲν περιορίζεται στὶς τρεῖς τελευταῖες συλλαβὲς τῆς λέξης:

(1)	α.	κλώσκουνδανε /klosk-untan/ klóskundane	Dawkins, «Ὁφίς...», σ. 4
	β.	ἐτράνυναν-ε /e-tranin-an/ etráninane	Οἰκονομίδης, <i>Γραμματική...</i> , σ. 80
	γ.	έμορφεσσα /emorf-esa/ émorfesa	IV_III_163
	δ.	/e-val-an eme/ [évalaneme]	Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικές...» σ. 114 E_II_28

Ο Παρχαρίδης⁶⁷ ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ γιὰ τὸν τονισμό στὸ ἐπίπεδο τῆς φράσης: «Ὁ Ὁφίτης ἐκάστην πρότασίν του ἀρχίζει τονίζων βαρέως ἐπὶ τῆς πρώτης λέξεως καὶ ταπεινῶν βαθμηδὸν τὴν φωνήν, ἐπαναλαμβάνει τὸν ἴδιον βαρὺν τονισμόν καὶ τὴν ταπεινώσιν τῆς φωνῆς ἐσπευσμένως ἐν τῇ τελευταίᾳ λέξει, σύρων ἐπὶ τέλους τὴν φωνήν του μέχρις οὗ ἐκψυχῆση ἐντὸς τοῦ στόματος».⁶⁸ Ἡ συγκεκριμένη περιγραφή ὑποδηλώνει ὅτι ἡ πρώτη λέξη πιθανότατα ἐκφέρονταν μὲ ὑψηλὸ τόνο ὁ ὁποῖος βαθμιαῖα χαμήλωνε, ἐνῶ στὸ τέλος τῆς λέξης, τῆς φράσης ἢ τοῦ ἐκφωνήματος ὑπῆρχε τονικὴ μελωδία ποὺ πρόσθετε στὴ μακρότητα τῶν ληκτικῶν στοιχείων τοῦ ἐκφωνήματος.

67. I. Παρχαρίδης, «Συλλογὴ ζώντων μνημείων...».

68. Στὸ ἴδιο, σ. 120.

β. Ἐπένδυση τοῦ γ

Ὅλες οἱ πηγές συμφωνοῦν ὅτι στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ ἢ χασμωδία θεραπεύεται μὲ ἐπένδυση τοῦ γ, ὅπως φαίνεται στὰ ἀκόλουθα παραδείγματα:

(2)	α.	οἱ γαγκ' ἐλ'	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 157
		/i angel-i/	(πβ. ἀγκέλο [áŋjelɔ])
		i jaŋjél	
	β.	οἱ θείγοι	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 157
		/i θi-i/	
		i θi:ji	

Ὁ Οἰκονομίδης σχολιάζει: «Ἐμφανίζεται τὸ ἡμίφωνον *j* [...] ἐν μέσῳ ἑτεροφώνων τῆς αὐτῆς λέξεως φωνηέντων ἢ ἐν συντάξει μεταξὺ ἑτεροφώνων πάλιν φωνηέντων» καὶ παραθέτει τὰ παρακάτω παραδείγματα:⁶⁹

(3)	α.	παλαίjo (Ὁφ.) < παλαῖo(ν) = παλαιὸν
	β.	ὁ φλέjo (Ὁφ.) < φλέo < φλοῖo (= φλοῖoς)
	γ.	ὁ <i>j</i> ἄρκο (Ὁφ.) < ὁ ἄρκο (Χαλδ. κ.ἄ.)

Τὰ δεδομένα ἀπὸ τὶς γραπτὲς πηγὲς βεβαιώνουν ὅτι τὸ ἐπενδυτικὸ γ εἰσάγεται γιὰ νὰ ἀποτρέψει τὴ χασμωδία τόσο μέσα στὴ λέξη ὅσο καὶ μεταξὺ τοῦ ἄρθρου καὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ. Ὁ κανόνας δὲν ἐπιβιώνει στὴ σύγχρονη ὀφίτικη ποντιακὴ τῆς Νέας Τραπεζούντας.

γ. Ἀποβολὴ ἄτονου ληκτικοῦ *i* (/i/)

Στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ ἀποβάλλεται τὸ ληκτικὸ ἄτονο *i* (/i/), ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ παρακάτω παραδείγματα:

(4)	α.	εκείν	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 6
		/ekin-i/	
		[ecin]	
	β.	στ' εἰλ'	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 44
		/stil-i/	(πρβλ. στ' εἰλ' εἰς/
		[stí:l]	/stil-is/ [stí:lɪs])

69. Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*, σ. 128. Ὁ Οἰκονομίδης δηλώνει ἀδιακρίτως τὸ ὑπερωικὸ καὶ οὐρανικὸ ἡχηρὸ τριβόμενο μὲ τὸ λατινικὸ γράμμα *j*.

Ο Παρχαρίδης αναφέρει ότι η αποβολή του άτονου ι αφήνει «ΐχνη» στο γειτονικό σύμφωνο: «Εν Όφει (ὄχι καὶ ἐν Σαράχω) πᾶσα λέξις λήγουσα εἰς σύμφωνον, ἂν μετὰ τοῦτο ἀπεβλήθῃ ὁ φθόγγος σὲ ι, προφέρεται οὕτως, ὥστε ὁ ἀποβληθεὶς φθόγγος ἀκούεται ἐλαφρῶς ἐν τῷ στόματι ὡς πνεῦμα, ὅπερ ἐσημειώθη διὰ τοῦ j».⁷⁰

(5)	α.	ἄνωθόρj	Παρχαρίδης, «Συλλογή...», σ. 124
	β.	ἀπίδj	

Ο Dawkins⁷¹ δηλώνει, ἂν καὶ ὄχι συστηματικά, τὴν οὐρανικοποίηση με τὴν ἀπόστροφο μόνο γιὰ σύμφωνα ποὺ ἀπαντοῦν σὲ περιβάλλον πρὶν ἀπὸ μπροστινὸ φωνῆεν ε (/e/), ι (/i/) καὶ ä (/æ/), π.χ. καβάλ' (σ. 40), στ' εἰλ' (πβ. εστειλ' ἰν' ετει) (σ. 44), μάτ' (πβ. μάτ' ä) (σ. 45) πούλ' (πβ. επούλ' εσα) (σ. 22). Συγκεκριμένα, ἀναφέρει ὅτι «Υγρά εἶναι τα σύμφωνα τ, λ, ν, γ, κ ὅταν ἐπεταὶ ἢ ε ἢ ι» (σ. 46) καὶ δίνει τὸ παράδειγμα:

(6)	ο	κλέφτ' ες
	οι	κλέφτ'

Στὴν πραγματικότητα ὁ κανόνας ἐπηρεάζει καὶ τὰ συριστικά (σ + {ε, ι}, σ. 45), π.χ. τράσῦ, τράῆσα (σ. 125). Ἡ ἴδια προφορά διατηρεῖται καὶ σήμερα στὴ Νέα Τραπεζούντα, ἀλλὰ ἡ οὐρανικοποίηση περιορίζεται στὰ ληκτικά ἀντηχητικά, συριστικά καὶ ὑπερωικά σύμφωνα (7α) καὶ ὄχι στὰ κορωνδικὰ καὶ χειλικὰ (7β), ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ παρακάτω ἐνδεικτικὰ παραδείγματα:

(7)	α.	να θάλ'	IV_III_185
		/na val-i/	
		[naváɫ]	
		αλλάζ'	IV_III_164
		/alaz-i/	
		[alázʰ]	
		ὄσ'	IV_III_155
		/os-i/	
		[óʃ]	

70. I. Παρχαρίδης, «Συλλογὴ ζώντων μνημείων...», σ. 120.

71. Dawkins, «Όφεις...».

β.	τὸ σπῖτ /to spit-i/ [tospít]	SL_III_131
	παξιμάδ /paksimað-i/ [paksimáð]	IV_III_164
	χωράφ /choraf-i/ [choráf]	IV_III_172

δ. Τροπή τοῦ ὑπερωικοῦ κ (/k/) σὲ τῶ (/tʃ/)

Ὁ συγκεκριμένος κανόνας ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Asan καὶ τὸν Παρχαρίδη, ὄχι ὅμως ἀπὸ τὸν Dawkins, ὡς βασικὸ φωνολογικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ὀφίτικης.⁷² Σύμφωνα μὲ τὸν Ι. Μεγαλόπουλο (προσωπικὴ ἐπικοινωνία) ὑπῆρχε στὴν ὁμιλία τῆς πρώτης γενιᾶς προσφύγων, ἀλλὰ σταδιακὰ ἔχασε ἔδαφος μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ἀπαντᾷ πλέον στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ τῆς Νέας Τραπεζούντας. Ὁ Οἰκονομίδης ἐπισημαίνει ὅτι ἓνα οὐρανικοποιημένο [tʃ], τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ οὐρανικοποίηση τοῦ ὑπερωικοῦ /k/ ὅταν προηγούνται τὰ μπροστινὰ φωνήεντα /e, i/ παρατηρεῖται καὶ στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ τῶν μουσουλμάνων τοῦ Ὁφρεως, ἐπισήμανση ποὺ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸν Mackridge.⁷³

(8)	α.	/ke/ tʃe	Asan, Ὁ πολιτισμός..., σ. 341
	β.	τσυρώνω /kir-ono/ tʃiróno (< κυρώνω)	Οἰκονομίδης, Γραμματικὴ..., σ. 90
(9)	α.	τῶαι /ke/ tʃe	Οἰκονομίδης, Γραμματικὴ..., σ. 92

72. Asan, Ὁ πολιτισμός...: Ι. Παρχαρίδης, «Συλλογὴ ζώντων μνημείων...» Dawkins, «Ὁφρις...».

73. Mackridge, «Greek-speaking Moslems...» τοῦ ἴδιου, «The Greek spoken...».

β. Τούρτσ'
/turk-i/
túrʈʃ

Ἡ Οἰκονομίδης⁷⁴ παραδέτει καὶ παραδείγματα ὅπου ὁ συγκεκριμένος κανόνας ἐφαρμόζεται καὶ στὸ ἤχηρὸ ὑπερωικὸ /g/:

- (10) α. ἀνζέυω (Ἔφ.) < ἀγγεύω (Χαλδ.) = ἐγγίζω
β. ἀνζελος (Ἔφ.) < ἄγγελος

Ἡ μόνη περίπτωση οὐρανικοποίησης ποὺ ἀπαντᾷ στὸν Dawkins ἀφορᾷ τὸ ἄρθρο *τση/τσι* (γενικὴ ἐνικὸς δηλυκοῦ) καὶ *τ(σ)η/τ(σ)ι* (αιτιατικὴ πληθυντικοῦ ἀρσενικοῦ καὶ δηλυκοῦ).⁷⁵ Ἀπὸ τὰ γραμματικά του σχόλια ὑποδηλώνεται ὅτι ἴσως ὁ κανόνας δὲν ἦταν ἐνεργός, τουλάχιστον στὰ χωριά ποὺ ἐπισκέφτηκε. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, σχεδὸν τρεῖς δεκαετίες νωρίτερα, ὁ Παρχαρίδης ἀναφέρει τὴν τροπὴ τοῦ κ σὲ [tʃ] ὡς τὸ βασικὸ διαφοροποιητικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς σὲ σχέση μὲ τὴς ὑπόλοιπες ποντιακῆς ποικιλίες τῆς Τραπεζούντας: «Τὸ μάλιστα διακρίνον τὴν Ὀφίτικην διάλεκτον ἀπὸ τὴν ἐν Τραπεζούντῃ εἶναι ἐκτὸς τῆς διαφορᾶς τῶν λέξεων καὶ τὸ φθογγολογικὸν μέρος. Εἶναι δὲ πρῶτον πάντων ἡ προφορὰ τοῦ κ ὡς *tsch* πρὸ τῶν φθόγγων *ε* καὶ *ι* πάντοτε, ὡς καὶ τοῦ *γ* ἐν τῷ διπλῷ *γγ* τὴν προφορὰν τοῦ κ ἔχον· ἐξαιρεῖται μόνον ἡ περίστασις, καθ' ἣν πρὸ τοῦ κ ἀμέσως ἢ ἐν προηγούμενῃ συλλαβῇ ὑπάρχει ὁ φθόγγος *sch* καὶ ὅταν τὸ κ προῆλθεν ἐκ τροπῆς τοῦ *γ*»:

- (11) α. κ'αιρὸς Παρχαρίδης, «Συλλογὴ...», σ. 145
β. κ'υδώνη Παρχαρίδης, «Συλλογὴ...», σ. 146
γ. γυνακ'εῖο Παρχαρίδης, «Συλλογὴ...», σ. 131

Τὰ ἀντικρουόμενα δεδομένα ἀπὸ τὴς γραπτῆς πηγῆς μᾶς ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ συγκεκριμένος κανόνας πιθανότατα δὲν εἶχε καθολικὴ ἰσχὺ σὲ ὅλες τὴς τοπικῆς ποικιλίες τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς.

ε. Συγχώνευση τῶν *ι* καὶ *α* (/i + a/) σὲ [æ]

Ἡ συγχώνευση τοῦ μπροστινοῦ ὑψηλοῦ /i/ μὲ τὸ πίσω χαμηλὸ /a/ σὲ [æ]

74. Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*, σ. 93.

75. Εἶναι πιθανὸν ἡ οὐρανικοποίηση τοῦ κορωνιδικοῦ τ (/t/) νὰ ὀφείλεται σὲ μετάθεση τοῦ ληκτικοῦ ζ (/s/) τῆς γενικῆς ἐνικὸς καὶ αιτιατικῆς πληθυντικοῦ.

μαρτυρείται σὲ πολλὲς ποντιακὲς διαλέκτους⁷⁶ καὶ ἀπαντᾶ, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, καὶ στὴν ὀφίτικη ποντιακή.

- (12) α.   τα σπῑτᾶ   σπῑτ   Dawkins, «ἘΦις...», σ. 5
               /ta spit-i-a/   /spit-i/
               ta spítæ   spít
- β.   πούλ'ᾶτο   Dawkins, «ἘΦις...», σ. 32
               /ruł-i ato/   (πβ. ου πούλ'ει με /ú rúli me/)
               ρύλæτο

Στὴ σημερινὴ ὀφίτικη ποντιακὴ τῆς Νέας Τραπεζούντας ἡ συγχώνευση ἀποφεύγεται καὶ προτιμᾶται ἡ συνίζηση, π.χ. *παραμύθεα* [paramíθ^ea] (IV_III_170), *χωράφεια* [xora^fe^a] (SL_III_131), *φέρεατο* [f^er^eato] (KI_III_97), κ.λπ.

2. Μορφολογικὰ χαρακτηριστικὰ

α. Ὀνοματικὴ μορφολογία

1. ἈΡΘΡΟ

Στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ διατηρεῖται ὁ τύπος τῆς γενικῆς ἐνικοῦ τοῦ ἄρσενικοῦ *τοῦ/tu*, ὁ ὁποῖος ἐπεκτείνεται καὶ στὴ γενικὴ πληθυντικοῦ ὄλων τῶν γενῶν. Ὁ τύπος τῆς γενικῆς ἐνικοῦ γιὰ τὸ θηλυκὸ εἶναι *τῆ/tsi/*. Ἡ αἰτιατικὴ τοῦ ἐνικοῦ παραμένει γιὰ τὸ ἄρσενικὸ *τόν/ton/* καὶ γιὰ τὸ θηλυκὸ *τήν/tin/*. Ἡ ὀνομαστικὴ πληθυντικοῦ γιὰ τὸ θηλυκὸ εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὸ ἄρσενικό, δηλ. *οἰ/i/*, ὅπως καὶ ἡ αἰτιατικὴ πληθυντικοῦ, δηλ. *τσοι/t(s)i/*.⁷⁷ Ἀπὸ αὐτὰ προκύπτει ὅτι τὸ ἄρσενικὸ καὶ τὸ θηλυκὸ ἔχουν τοὺς ἴδιους τύπους στὸν πληθυντικὸ καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει διάκριση μεταξὺ ἐνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ στὴ γενικὴ. Ἡ κλίση τοῦ ἄρθρου στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ εἶναι ἡ ἑξῆς:

76. Πρβλ. Drettas, *Aspects...*

77. Ὁ Dawkins («ἘΦις...») στὸ σημειωματάριό του παραδέτει μόνον τὸν τύπο *τσ(ο)ι/tsi/*. Αὐτὸ πιθανότατα σημαίνει ὅτι ὁ τύπος αὐτὸς ἦταν ὁ βασικὸς τύπος τοῦ ἄρθρου στὴ διάλεκτο, ὅπως μιλοῦσαν στὴν Τουρκία πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν. Ὡστόσο, στὴ σημερινὴ ὀφίτικη ποντιακὴ τῆς Τουρκίας φαίνεται ὅτι ὑπάρχει ποικιλία. Ἔτσι ὁ Mackridge («Greek-speaking Moslems...») ἀναφέρει ὅτι στὴ Σαράχο ὁ τύπος τῆς αἰτιατικῆς πληθυντικοῦ εἶναι *τους/tus*, ἐνῶ στὸ Ζησινοῦ *τσοι/tsi*. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ Asan (Ὁ πολιτισμὸς...) δίνει γιὰ τὸ Τσοροῦκ τὸν τύπο *τοι/ti*.

(13) Τὸ ὀριστικὸ ἄρθρο στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ

	ΑΡΣΕΝΙΚΟ		ΘΗΛΥΚΟ		ΟΥΔΕΤΕΡΟ	
ΕΝΙΚΟΣ						
ΟΝ	ο	/o/	η	/i/	το	/to/
ΓΕΝ	του	/tu/	τση	/tsi/	του	/tu/
ΑΙΤ	τον	/ton/	την	/tin/	το	/to/
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ						
ΟΝ	οι	/i/	οι	/i/	τα	/ta/
ΓΕΝ	του	/tu/	του	/tu/	του	/tu/
ΑΙΤ	τ(σ)οι	/t(s)i/	τ(σ)οι	/t(s)i/	τα	/ta/

2. ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ

Στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ ὁ μεταπλασμὸς τῶν ἀρσενικῶν καὶ θηλυκῶν οὐσιαστικῶν σὲ οὐδέτερα στὸν πληθυντικὸ ἔχει λάβει μεγάλη ἔκταση μὲ ἀποτέλεσμα πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀρσενικὰ καὶ θηλυκὰ οὐσιαστικὰ νὰ ἔχουν πληθυντικὸ καὶ στὸ οὐδέτερο ἢ μόνον στὸ οὐδέτερο.⁷⁸ Παραθέτουμε μιὰ σειρά παραδειγμάτων ἀπὸ τὸν Dawkins:⁷⁹

(14)

ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
ἄκυλος	οι ἄκύλ'(οι) – τα ἄκυλ'ία	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 47
νύφε	οι νύφες – τα νυφάδᾱ	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 163

(15)

ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
δρόμος	τα δρόμια	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 47
πόνος	τα πόνια	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 47
αδελφή	τ' ἀδέλφια	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 157
ανέψ	τ' ἀνέψια	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 157

78. Γιὰ τοὺς μεταπλασμοὺς τῆς ποντιακῆς γενικότερα, βλ. Γεώργιος Χατζιδάκις, «Περὶ τῆς Ποντικῆς διαλέκτου καὶ ἰδία περὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀναλογικῶν σχηματισμῶν», Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 8 (1911-1912), σ. 1-35 καὶ Οἰκονομίδης, Γραμματικὴ...

79. Dawkins, «Ὁφικ...».

Άλλο χαρακτηριστικό τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς εἶναι ἡ ἐπέκταση τῆς κλίσης τοῦ πληθυντικοῦ τῶν οὐσιαστικῶν σὲ -ος στὸν πληθυντικὸ τῶν ὑπόλοιπων ἄρσενικῶν καὶ θηλυκῶν οὐσιαστικῶν (παραδείγματα ἀπὸ τὸν Dawkins).⁸⁰

(16)

ΕΝΙΚΟΣ			
ΟΝ	κλέφτες	μάερας	γυναίκα
ΑΙΤ	κλέφτε	μάερα	γυναίκα
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ			
ΟΝ	κλέφτ(οι)	μάερ(οι)	γυναίκ(οι)
ΑΙΤ	κλέφτους	μάερους	γυναίκους

Ένα ἄλλο χαρακτηριστικό τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς εἶναι καὶ ἡ ἐκτεταμένη χρήση τοῦ ἐπιθήματος τοῦ πληθυντικοῦ -ανδ τόσο στὰ ἄρσενικὰ οὐσιαστικὰ σὲ -ας/-εσ (17) καὶ στὰ θηλυκὰ σὲ -α (18) ὅσο καὶ στὰ (ἄρσενικὰ) οὐσιαστικὰ σὲ -ος (19):⁸¹

80. Στὸ ἴδιο, σ. 46, 71, 162.

81. Ὁ Ἄνθιμος Παπαδόπουλος (*Ἱστορικὴ Γραμματικὴ...*, σ. 48-49) ἀναφέρει ὅτι τὸ ἐπίθημα αὐτὸ φέρει κάποια ὑποτιμητικὴ χροιά ἢ δηλώνει ἓνα σύνολο ὁμοειδῶν στοιχείων. Παρόμοια εἶναι καὶ ἡ χρήση τοῦ συγκεκριμένου ἐπιθήματος γιὰ τὴ δήλωση οἰκογενειακῶν ὀνομάτων ἢ ὀνομάτων μὲ συγκεκριμένη τοπικὴ προέλευση (στὸ ἴδιο, σ. 125-126). Ὁ Dawkins («Ὁφεις...», σ. 73) δίνει μιὰ λίστα μὲ τέτοιους ὀνοματικούς σχηματισμούς:

- (i) α. Κρινιτάνδ(οι) = ἀπὸ τὴν Κρινίτα
- β. Ζουρλάνδ(οι) = ἀπὸ τὸ Ζουρὲλ
- γ. οἱ Βασιλάνδ(οι) = οἱ Βασιλειάδα
- δ. Παρασκεβάνδ(οι) = Παρασκευόπουλοι
- ε. Τερξάνδ(οι) = οἱ Τερξίδα

Ὡστόσο, ἡ χρήση τοῦ ἐπιθήματος αὐτοῦ σὲ περιπτώσεις ὅπου δὲν φέρει τὴ συλλογικὴ ἢ περιφρονητικὴ του σημασία ὑποδηλώνει ὅτι τὸ ἐπίθημα εἶχε γενικὰ ἐπέκταθῆ καὶ στὴ δήλωση τοῦ ἀπλοῦ πληθυντικοῦ. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες σχετικὰ βλ. D. E. Oeconomides, «Die Nominalendung Nominalendung -ánd(οι) -άνδων (-ανδίων) -άνδους und -ánd(οι) -άνδων (-ᾶνδια) -ᾶνδας», *Glotta* 25 (1936), σ. 189-193 καὶ Charalambos Symeonidis, «Die Nominalendung -ánt(οι), άντων, -άντα im neugriechischen Dialekt des Pontos», *Ἀρχεῖον Πόντου* 36 (1980), σ. 97-103.

(17)

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
ΟΝ	κλέφτες ⁸² αγέρακας ⁸³	κλεφτάνδ(οι) αγερακάνδ(οι)
ΑΙΤ	κλέφτε αγέρακα	κλεφτάνδους αγερακάνδους

(18)

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
ΟΝ	θέρα ⁸⁴	θεράνδ(οι)
ΑΙΤ	θέρα	θεράνδους

(19)

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
ΟΝ	λύκος ⁸⁵	λυκάνδ(οι)
ΑΙΤ	λύκο	λυκάνδους

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι πτωτικές καταλήξεις που ακολουθούν μετά το επίθημα *ανδ-* είναι αυτές του πληθυντικού των ουσιαστικών σε *-ος*, δηλ. *-οι* για την ονομαστική πληθυντικού, *-ων* για τη γενική πληθυντικού και *-ους* για την αιτιατική πληθυντικού. Η γενική πληθυντικού διαθέτει επίσης και τύπους με την κατάληξη *-ων*, ιδιαίτερα για τα οικογενειακά όνόματα και τα όνόματα τοπικής προέλευσης, μολονότι η κατάληξη αυτή δεν εμφανίζεται στην κλίση των αντίστοιχων ουσιαστικών σε *-ος*.⁸⁶

Σχετικά με τη γενική πληθυντικού τώρα, ο Asan και, σε μεγάλο βαθμό, ο Dawkins δεν δίνουν τύπους της συγκεκριμένης πτώσης.⁸⁷ Ο Dawkins μάλιστα στις λίγες περιπτώσεις που δίνει τέτοιους τύπους παραθέτει τον ίδιο τύπο με αυτόν της γενικής ενικού. Αυτό πιθανότατα φανερώνει ότι στη μορφή της διαλέκτου όπως αυτή μιλιόταν (και πιθανότατα ακόμη μιλιέται) στον Πόντο ή γενική πληθυντικού είχε υποχωρήσει, φαινόμενο το οποίο

82. Dawkins, «Όφης...», σ. 46.

83. Deffner, «Glossar des...», σ. 190.

84. Dawkins, «Όφης...», σ. 46.

85. Στο ίδιο, σ. 47.

86. Βλ. Oeconomides, «Die Nominalendung...» και Οικονομίδης, *Γραμματική...*, σ. 150.

87. Asan, *Ο πολιτισμός...* Dawkins, «Όφης...».

παρατηρείται και στην υπόλοιπη μικρασιατική ελληνική.⁸⁸ Αντίθετα, στη μορφή της διαλέκτου που καταγράφηκε στη Νέα Τραπεζούντα Πιερίας οι γενικές πληθυντικού έχουν επανέλθει, πιθανότατα ως αποτέλεσμα επαφής με την κοινή ποντιακή ή και την κοινή νέα ελληνική.

Τέλος, η όφίτικη ποντιακή έχει αναπτύξει μια ξεχωριστή κατάληξη -ās για την ονομαστική και την αιτιατική πληθυντικού άρσενικών και θηλυκών ουσιαστικών. Πιο συγκεκριμένα, η κατάληξη αυτή κανονικά εμφανίζεται στον πληθυντικό⁸⁹ κάποιων μη ανθρώπινων θηλυκών ουσιαστικών που λήγουν σε φωνήεν *ǎ/-æ/* ως αποτέλεσμα της συγχώνευσης των φωνηέντων *e + a* (*/e + a/*), όταν τα τελευταία είναι άτονα:

(20)

ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ			
ΟΝ	αδελφουσίν-ās ⁹⁰	αλλά	κνιδέ-ας ⁹¹
ΑΙΤ	αδελφουσίν-ās		κνιδέ-ας

Στην όφίτικη ποντιακή, η κατάληξη αυτή επεκτάθηκε και σε άλλα μη ανθρώπινα θηλυκά ισοσύλλαβα ουσιαστικά που λήγουν σε -α:

(21)

ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
η παλάμα	τα παλάμας	(ΟΝ & ΑΙΤ)	Dawkins, «Όφικ...», σ. 71
η μωροδίκια	τα μωροδικιάς	(ΟΝ & ΑΙΤ)	Dawkins, «Όφικ...», σ. 46
η λείβα	τα λείβας	(ΟΝ & ΑΙΤ)	Dawkins, «Όφικ...», σ. 163

88. Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor...*

89. Στην ποντιακή τα ουσιαστικά που δηλώνουν μη ανθρώπινες οντότητες έχουν στον πληθυντικό κοινές καταλήξεις για την ονομαστική και την αιτιατική. Η κατάληξη που χρησιμοποιείται και για τις δύο πτώσεις είναι αυτή της αιτιατικής πληθυντικού (συγκρητισμός πτώσης, βλ. Vassilios Spyropoulos / Konstantinos Kakarikos, «Aspects of dialectal variation in the Greek declension: A feature-based approach», στο Geert Booij / Angela Ralli / Sergio Scalise (έπιμ.), *Morphology and Dialectology: On-line Proceedings of the 6th Mediterranean Morphology Meeting (MMM6)*, University of Patras, 2009, σ. 49-62.

90. Deffner, «Glossar des...», σ. 198· Οικονομίδης, *Γραμματική...*, σ. 175 κ.έ.

91. Dawkins, «Όφικ...», σ. 48.

Μέσω αὐτῶν, ἡ συγκεκριμένη κατάληξη πέρασε καὶ στὰ ἀντίστοιχα μὴ ἀνθρώπινα ἀνισοσύλλαβα δηλυκὰ οὐσιαστικά σὲ -α ποὺ σχηματίζουν τὸν πληθυντικό μὲ τὸ ἐπίθημα -αδ:

(22)

ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
ἡ παρά	τα παράδᾶς (ON & AIT)	Dawkins, «Παραμῦθια Σουρμένων...», σ. 105, 4
ἡ παρτσά	τα παρτσάδᾶς (ON & AIT)	Παρχαρίδης, «Περὶ τῶν ἐν Ὀφει ἁσμάτων», σ. 132, 25

Τὸ ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ἡ κατάληξη αὐτὴ μετεξελίχθηκε σὲ κοινὴ κατάληξη ὀνομαστικῆς καὶ αἰτιατικῆς πληθυντικοῦ τῶν συγκεκριμένων ἀνισοσύλλαβων οὐσιαστικῶν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν τὸ οὐσιαστικὸ δηλώνει ἀνθρώπινη ἢ μὴ ἀνθρώπινη ὄντοτητα:

(23)

ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
ἡ μάνα	τα μανάδᾶς (ON & AIT)	Dawkins, «Ὀφεις...», σ. 46
ἡ νύφε	τα νυφάδᾶς (ON & AIT)	Dawkins, «Ὀφεις...», σ. 157
ο παπάς	τα παπάδᾶς (ON & AIT)	Dawkins, «Ὀφεις...», σ. 10
ἡ πεδερᾶ	τα πεδερᾶδᾶς (ON & AIT)	Dawkins, «Ὀφεις...», σ. 157
ἡ πατσή	τα πατσήδᾶς (ON & AIT)	Παρχαρίδης, «Περὶ τῶν ἐν Ὀφει ἁσμάτων», σ. 131, 17

β. Ρηματικὴ μορφολογία

1. ΑΥΞΗΣΗ

Ἔνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ρηματικῆς μορφολογίας τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς εἶναι ἡ διατήρηση τῆς αὐξησης στὴ δήλωση τῆς παρελθοντικῆς χρονικῆς βαθμίδας. Ἔτσι, οἱ τύποι τῶν παρελθοντικῶν χρόνων τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς διαδέτουν πέρα ἀπὸ τὶς ἐξειδικευμένες παρελθοντικὲς καταλήξεις καὶ αὐξηση ἢ ὅποια εἶναι ὑποχρεωτική, δηλαδὴ ἐμφανίζεται πάντα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν τονίζεται ἢ ὄχι (24).⁹² Ἡ αὐξηση ἐμφανίζεται μὲ

92. Γιὰ μιὰ φορμαλιστικὴ ἀνάλυση τοῦ φαινομένου τῆς αὐξησης στὴν κοινὴ νέα ἑλληνικὴ καὶ τὶς διαλέκτους τῆς, συμπεριλαμβανομένης τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς, ἢ ὅποια συνδέει τὴν ὑποχρεωτικὴ τῆς ἐμφάνιση μὲ τὴν ἀπουσία τοῦ ἐπιθήματος -ηκ

δύο μορφές: (α) ως συλλαβική αύξηση, δηλαδή ως πρόδημα ε- όταν τὸ ρηματικὸ θέμα ἀρχίζει ἀπὸ σύμφωνο, ὅπως στὰ παραδείγματα στὸ (24) καὶ (β) ως χρονική αύξηση, δηλαδή ως πρόδημα α/α/ ποὺ ὅμως τρέπεται σὲ ε /ε/ (25):⁹³

(24) α. γράφω	→	έγραφα	Dawkins, «Ώφεις...», σ. 164
β. ξέρω	→	έξερνα	Dawkins, «Ώφεις...», σ. 123
γ. κλώσκομαι ⁹⁴	→	εκλώσκουμανε	Dawkins, «Ώφεις...», σ. 164
δ. γράφω	→	έγραψα	Dawkins, «Ώφεις...», σ. 164
ε. κλώσκομαι	→	εκλώστα (κἔκλώσθα)	Dawkins, «Ώφεις...», σ. 164
(25) αλείφω	→	έλειφα	Dawkins, «Ώφεις...», σ. 158

2. ΑΠΑΡΕΜΦΑΤΟ

Ίσως τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῆς ρηματικῆς μορφολογίας τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς εἶναι ἡ διατήρηση τοῦ ἀπαρεμφάτου. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ ὀφίτικη ποντιακὴ ἀνήκει, μαζί μὲ τὶς διαλεκτικὲς ποικιλίες τῆς Τραπεζούντας, τῶν Σουρμένων καὶ τῆς Σάντας, σὲ ἐκείνη τὴν ομάδα τῶν ποικιλιῶν τῆς ποντιακῆς οἱ ὁποῖες διαδέτουν ἀπαρεμφατικούς τύπους, δηλαδή ἄκλιτους ρηματικούς τύπους ποὺ μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν τὸν πυρήνα μιᾶς πρότασης. Αὐτοὶ οἱ τύποι σχηματίζονται μὲ τὴν προσθήκη τῆς κατάληξης *-εινε/-ηνε/-ινε*⁹⁵

ποὺ δηλώνει τὴ συνοπτικὴ παρελθοντικὴ βαθμίδα, βλ. Vassilios Spyropoulos / Anthi Revithiadou, «The morphology of past in Greek», *Μελέτες γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Γλῶσσα* 29 (2009), σ. 108-122.

93. Ὄταν τὸ ρηματικὸ θέμα ἀρχίζει ἀπὸ ἄλλο φωνῆεν, τότε τὸ φωνῆεν αὐτὸ παραμένει τὸ ἴδιο.

94. Ὁ Dawkins («Ώφεις...», σ. 4) δίνει τὸν τύπο *κλώσκομαι* ἂν καὶ ὁ σωστὸς τύπος τοῦ ρήματος εἶναι *κλώσκουμαι*. Παραθέτουμε τὸν τύπο ὅπως τὸν δίνει ὁ Dawkins.

95. Ὑπάρχει ἓνα μικρὸ ζήτημα σχετικὰ μὲ τὴν ὀρθογραφία τῆς συγκεκριμένης κατάληξης, ἡ ὁποία ἔχει τὴν κοινὴ φωνολογικὴ πραγματώση *-iine/*. Οἱ παραδοσιακὲς γραμματικὲς τῆς ποντιακῆς (Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ... καὶ Ἄνθ. Παπαδόπουλος, Ἱστορικὴ Γραμματικὴ...*) συσχετίζουν τὴν ὀρθογραφία μὲ τὴν ἐτυμολογικὴ προέλευση τοῦ ἐπιδήματος καὶ τὸ γράφουν μὲ *ει* ὅταν πρόκειται γιὰ ἐνεργητικὸν τύπο καὶ μὲ *ι* ὅταν πρόκειται γιὰ παθητικὸν τύπο. Ὁ Dawkins («Ώφεις...») τὸ γράφει μὲ *ι* δηλώνοντας σαφῶς τὴ φωνολογικὴ του ἀντιπροσώπευση. Στὴν παρούσα ἐργασία δὲ ἀκολουθήσουμε τὴν παραδοσιακὴ ὀρθογραφία μὲ τὴν ἐπισήμανση πὼς πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια κατάληξη καὶ στὴν ἐνεργητικὴ καὶ στὴν παθητικὴ φωνή.

στη συνοπτική ρηματική θάση (τὸ λεγόμενο ἀοριστικὸ δέμα):⁹⁶

(26)	γράφω	→	γράφεινε	<	γραφ-σ-είνε
					ΘΕΜΑ-ΣΥΝ-ΑΠΑΡ
		→	γράφτηνε	<	γραφ-θ-ήνε
					ΘΕΜΑ-ΠΑΘ. ΣΥΝ-ΑΠΑΡ

Ὡστόσο, ἡ ὀφίτικη ποντιακή διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὴν προαναφερθεῖσα διαλεκτικὴ ὑποομάδα ὡς πρὸς τὸ ὅτι τὸ ἀπαρέμφατό της εἶναι κλιτὸ, δηλαδὴ διαδέτει ἕξι τύπους, καθένας ἀπὸ τοὺς ὁποίους δηλώνει τὸ πρόσωπο καὶ τὸν ἀριθμὸ τοῦ ὑποκειμένου του.⁹⁷ Οἱ καταλήξεις αὐτές, ποὺ δηλώνουν τὸ πρόσωπο καὶ τὸν ἀριθμὸ καὶ ἀκολουθοῦν τὸ ἀπαρεμφατικὸ ἐπίθημα, εἶναι οἱ καταλήξεις ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς παρελθοντικούς χρόνους:

(27)

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
1	γράφειν-α	γράφειν-αμε
2	γράφειν-ες	γράφειν-ετε
3	γράφειν-ε	γράφειν-ανε

Παραθέτουμε κάποιους σχηματισμοὺς ἀπαρεμφάτων ἀπὸ τὸν Dawkins:⁹⁸

(28)	φοβούμαι	→	φοβεθήνα
	στέκουμαι	→	σταθήνα
	ερωτώ	→	ερωτέσινα
	κλαίνω	→	κλάψινα
	κλώσκουμαι	→	κλωστήνα

Τὸ συγκεκριμένο χαρακτηριστικὸ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς ἔχει ἐξαφανιστεῖ πλέον στὴ μορφή τῆς διαλέκτου ὅπως μιλιέται σήμερα στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ

96. Πὰ περισσότερες πληροφορίες σχετικά μὲ τὸ σχηματισμὸ καὶ τὴ μορφολογία τοῦ ἀπαρεμφάτου, βλ. I. Παρχαρίδης, *Γραμματικὴ τῆς διαλέκτου...* Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*

97. Defner, «Die Infinitive...» Ἄνθ. Παπαδόπουλος, «Παιομίαια...» Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*

98. Dawkins, «Ὀφίς...», σ. 164.

καί στο σύνολο της ποντιακής γενικότερα.⁹⁹ Ωστόσο, υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι εξακολουθεί να χρησιμοποιείται στη μορφή της διαλέκτου που μιλιέται σήμερα στην Τουρκία.¹⁰⁰

3. ΥΠΟΤΑΚΤΙΚΗ, ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΜΕΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Περνώντας στο χώρο της μορφοσύνταξης, ή όφίτικη ποντιακή σχηματίζει κανονικά την υποτακτική με το μόριο να και την ἄρνηση μὴν. Αντίθετα, δὲν διαθέτει τὸ μελλοντικό μόριο θά, καί ἡ δήλωση τοῦ μέλλοντα γίνεται ἐπίσης με τὸ μόριο νά. Ωστόσο, ἡ δήλωση αὐτή διακρίνεται ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη τῆς ὑποτακτικῆς ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ μέλλοντας δὲν δέχεται τὴν ἄρνηση μὴν ἀλλὰ τὴν ἄρνηση οὐκ, ἡ ὁποία συνδυαζόμενη με τὸ να δίνει τὸ μόριο οὐκενά ἢ οὐτῶνά:

(29)

ΥΠΟΤΑΚΤΙΚΗ	ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ
να (μη) γράφω	(ουτῶε)να γράφω
να (μη) στείλω	(ουτῶε)να στείλω

Τέλος, ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ ὀφίτικη ποντιακή κανονικά δὲν διαθέτει συντελεσμένους τύπους. Ωστόσο, ἤδη ἀπὸ πολλῶν νωρίς, εἶχαν εἰσέλθει στὸ σύστημά της τέτοιοι τύποι ἀπὸ τὴν κοινὴ ποντιακή, οἱ ὁποῖοι σχηματίζονται με τὸ βοηθητικό ρῆμα ἔχω καὶ τὴ μετοχή:¹⁰¹

(30)

ΠΑΡΑΚΕΙΜΕΝΟΣ	ΥΠΕΡΣΥΝΤΕΛΙΚΟΣ	ΣΥΝΤ. ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ
ἔχω γραμμένον	εἶχα γραμμένον	να ἔχω γραμμένον

Οἱ τύποι αὐτοὶ ὡς νεωτερισμοὶ ἔχουν ἀποκτήσει πλέον κανονικὴ ταυτότητα καὶ κατανομή στὴν ὀφίτικη ποντιακή ὅπως αὐτὴ μιλιέται σήμερα στὴν Ἑλλάδα. Ὁμοίως, καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς κοινῆς νέας

99. Dimitrios Tombaidis, «L'infinifit dans le dialecte grec du Pont Euxin», *Balkan Studies* 18 (1977), σ. 155-174· Δημήτριος Τομπαΐδης, «Πάλι γὰ τὸ ἀπαρέμφατο στὴν ποντιακή διάλεκτο», *Ἀρχεῖον Πόντου* 48 (1998-1999), σ. 5-14.

100. Mackridge, «Greek-speaking Moslems...»· τοῦ ἴδιου, «The Greek spoken...»· Asan, *Ὁ πολιτισμός...*

101. Ἀνθ. Παπαδόπουλος, *Ἱστορικὴ Γραμματικὴ...*· Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*

έλληνικης, πιθανότατα, όμως, μέσω της κοινής ποντιακής, έχουν άρχισει να υπεισέρχονται και τύποι του μέλλοντα με τὸ θά. Δὲν εἶναι σίγουρο ἂν καὶ κατὰ πόσο αὐτοὶ οἱ τύποι ἔχουν ἐνσωματωθεῖ στὸ σύστημα τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς ἢ ἀποτελοῦν τύπους μιᾶς παράλληλης γραμματικῆς λόγω τῆς ἐπαφῆς τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς μετὴν κοινῆ ποντιακῆ καὶ κυρίως μετὴν κοινῆ νέα ἑλληνικῆ.

3. Συντακτικὰ χαρακτηριστικὰ

α. Ἄρνηση

Ἡ ὀφίτικη ποντιακῆ διαθέτει δύο τύπους ἄρνησης, οἱ ὅποιοι καθορίζουν καὶ τὴ διάκριση ὀριστικῆς-ὑποτακτικῆς. Ἡ ἄρνηση μὴ(ν) ἀκολουθεῖ τὸ μόριο τῆς ὑποτακτικῆς νὰ καὶ ὀρίζει τὴν ὑποτακτικῆ. Ἀντίθετα, τὸ μόριο ἄρνησης τῆς ὀριστικῆς, εἶναι οὐ μπροστὰ ἀπὸ σύμφωνο καὶ οὐκ/οὐτς ἢ κ/τς μπροστὰ ἀπὸ φωνῆεν. Ἔτσι, ἡ ὀφίτικη ποντιακῆ διαφοροποιεῖται τόσο ἀπὸ τὴν κοινῆ νέα ἑλληνικῆ, ὅπου ἡ ἄρνηση εἶναι δέ(ν), ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες ποικιλίες τῆς ποντιακῆς, ὅπου ἡ ἄρνηση εἶναι κ(ι):

(31)	α.	οὐ κομβώνω σε	Dawkins, «Ὅφικς...», σ. 4
	β.	οὐκ ἔρθε	Dawkins, «Ὅφικς...», σ. 4
	γ.	οὐκελίμεξα το	Dawkins, «Ὅφικς...», σ. 6

Ὡστόσο, ὁ Dawkins τόσο στὰ παραμῦθια ποὺ δημοσιεύει¹⁰² ὅσο καὶ στὸ σημειωματάριό του¹⁰³ δίνει παράλληλα καὶ τὸν τύπο κ(ι) ποὺ χρησιμοποιεῖ ἢ ὑπόλοιπη ποντιακῆ· αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ δύο τύποι θρίσκονταν πιθανότατα σὲ ἐλεύθερη παραλλαγή:

(32)	α.	ουπορώ	Dawkins, «Ὅφικς...», σ. 6
	β.	κι πορώ	Dawkins, «Ὅφικς...», σ. 123

Ἡ ἴδια κατάσταση ἰσχύει καὶ σήμερα στὴν ὀφίτικη ποντιακῆ ὅπως μιλιέται στὴ Νέα Τραπεζούντα Πιερίας, μετὸν τύπο κι νὰ ἐνισχύεται λόγω τῆς ἐπαφῆς μετὴν κοινῆ ποντιακῆ.

102. Dawkins, «Folk tales...».

103. Dawkins, «Ὅφικς...».

β. Τὸ ἐρωτηματικὸ μόριο *μι*

Ἔνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἐνδιαφέροντα χαρακτηριστικὰ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς εἶναι ὅτι οἱ ἐρωτήσεις ὀλικῆς ἀγνοίας σχηματίζονται μὲ τὴν προσθήκη τοῦ ἐρωτηματικοῦ μορίου *μι*:

- (33) α. εφάιξες *μι* τα ζα; Dawkins, «Ἔφεις...», σ. 5
 ‘Τάισες τὰ ζῳα;’
 β. αὐτὰ τὰ καρβῶνᾶ οὐκὶ πουλεῖς *μί*; Dawkins, «Παραμῦθια Σουρμένων...», σ. 108-109
 ‘Δὲν πουλᾶς αὐτὰ τὰ κάρβουνα;’

Τὸ μόριο αὐτὸ προσκολλᾶται στὸν ρηματικὸ τύπο ὡς ἐγκλιτικό. Ὄταν τὸ ρῆμα ἔχει ὡς ἀντικείμενο ἕναν ἀδύνατο τύπο ἀντωνυμίας, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τὸν ρηματικὸν τύπο, τότε τὸ ἐγκλιτικὸ ἐρωτηματικὸ μόριο ἀκολουθεῖ τὸν ἐγκλιτικὸ ἀντωνυμικὸν τύπο:

- (34) αὐτοῦ τὸ γομάρ’ ἴκι πουλεῖς *μὲ* *μί*; Dawkins, «Παραμῦθια Σουρμένων...», σ. 109, 13
 ‘Δὲν μοῦ πουλᾶς αὐτὸ τὸ γομᾶρι;’

Τὸ ἐρωτηματικὸ μόριο *μι* εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἄμεσης ἐπίδρασης τῆς τουρκικῆς, ἢ ὅποια διαδέτεται τὸ ἴδιο μόριο γιὰ τὴ δήλωση τῶν ἐρωτηματικῶν προτάσεων. Τὸ συγκεκριμένο μόριο στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ περιορίζεται μόνον στὶς ἐρωτήσεις ὀλικῆς ἀγνοίας. Παρόμοια φαινόμενα ἔχουμε σὲ πολλὰ ἀπὸ τὶς ποικιλίες τῆς μικρασιατικῆς ἑλληνικῆς.¹⁰⁴ Μολονότι τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἔχει σταθερὴ κατανομὴ στὶς γραπτὲς πηγὲς τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς ὅπως αὐτὴ μιλιόταν στὴν Τουρκία πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, φαίνεται νὰ ἔχει ὑποχωρήσει αἰσθητὰ στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ τῆς Νέας Τραπεζούντας, καθὼς ἐλάχιστοι πλέον ὀμιλητὲς διατηροῦν αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς διαλέκτου. Παραθέτουμε κάποια χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν προφορικῶν δεδομένων ποὺ συλλέχθηκαν στὴν τελευταία ἔρευνα πεδίου:

- (35) α. ἔφαες *μι*; IV_III_165
 β. ἔφαετε *μι*; IV_III_165
 γ. ἔφαες *μι* σήμερα; EV_III_167

104. Βλ. ἐνδεικτικὰ Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor...* γιὰ τὴν καππαδοκικὴ καὶ Ἀναστασιάδης, «Ἡ σύνταξη...» γιὰ τὴν διάλεκτο τῶν Φαράσων.

Αυτή ή υποχώρηση οφείλεται στην έπαφή της οφίτικης ποντιακής με την κοινή νέα ελληνική.

γ. Απαρεμφατικές δομές

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ή οφίτικη ποντιακή διαθέτει απαρεμφατικούς τύπους, δηλαδή άκλιτους ρηματικούς τύπους οί όποιοι μπορούν να αποτελέσουν τόν πυρήνα μιās πρότασης. Ή κατανομή του απαρεμφάτου είναι περιορισμένη, πλην όμως σταθερή. Ωστόσο, για όλες τις απαρεμφατικές δομές υπάρχει κάποια έναλλακτική δομή με απαρεμφατικό τύπο (υποτακτική ή όριστική), ό όποιος και έχει υπερισχύσει τελικά. Ή κατανομή του απαρεμφάτου που παρουσιάζεται παρακάτω αναφέρεται κυρίως στη μορφή της οφίτικης ποντιακής όπως αυτή μιλιόταν στον Πόντο πριν από την άνταλλαγή των πληθυσμών. Έτσι, τó απαρέμφατο άπαντά:

(α) ως συμπλήρωμα μετά τὰ ρήματα (έ)θέλω και έπορω, καθώς επίσης και ύστερα από κάποια άλλα ρήματα τὰ όποια παίρνουν κανονικά συμπλήρωμα σε υποτακτική στην κοινή νέα ελληνική: *έγρικω, άφίνω, δίγω ίζίν 'έπιτρέπω', έντρέπουμαι, φο(γ)ούμαι, όκνω, βαράουμαι 'βαριέμαι', άνασπάλλω, άγαπώ, πολεμώ, μαθάνω, δε^αρμανεύω, λέγω, παρακαλώ, χαζιρλαέφκουμαι 'έτοιμάζομαι'*. Τό απαρέμφατο έμφανίζεται μόνο όταν τó ρήμα της κύριας πρότασης είναι σε παρελθοντικό τύπο:

- (36) α. *úl' eksérune nd' epóresa travodésina ssó choró suna*
 Deffner, «Die Infinitive...», σ. 211
- β. *efoétha páine tin níxta ss' óros*
 Deffner, «Die Infinitive...», σ. 214
- γ. *ethélese erthé^ane eksádelfo s'?*
 Deffner, «Die Infinitive...», σ. 215

Ό περιορισμός αυτός ίσως να σχετίζεται και με τó γεγονός ότι οί προσωπικές καταλήξεις που φέρει τó απαρέμφατο είναι οί παρελθοντικές.

(β) ως τελική πρόταση έπεται από κάποια συγκεκριμένα ρήματα, όπως τὰ *έρχομε, πάγω, άνηθαίνω, κατθαίνω, κλώσκουμαι, δάθαίνω, τρέχω, έφτάνω, στέκω, σκώνω, κείμαι, καθίζω, κλίνω, γουθίεμαι:*

(37) ésteses ton deváte ipínes atona nd' ípa se?

Deffner, «Die Infinitive...», σ. 221

(γ) ως μέρος ενός συντάγματος με τον παρελθοντικό τύπο του έχω:

(38) n'ísete erthéanete ss'emétera, íxame ráiname endáma

Deffner 1878: 208

Τò σύνταγμα αυτό δηλώνει είτε τή δυνητική/ύποθετική τροπικότητα είτε τò αντίθετο του πραγματικού. Στις περιπτώσεις αυτές ή δομή *είχα* + *άπαρέμφατο* άποτελεί επιβίωση μιās αντίστοιχης δομής τής ρωμαϊκής κοινής και τής μεσαιωνικής ελληνικής (1ος αϊ. π.Χ.-15ος αϊ. μ.Χ.) για τήν έκφραση του μέλλοντα και τής δυνητικής. Η δομή βρισκόταν σέ βαθμιαία υποχώρηση πριν τον 10ο αϊώνα μ.Χ. όποτε και υπερίσχυσε τελικά ή δομή με τò *θα* + *άπαρεμφατικό* παρελθοντικό ρηματικό τύπο.¹⁰⁵ Είναι χαρακτηριστικό ότι ή δομή με τò *άπαρέμφατο* στην όφίτικη ποντιακή έχει μιá *έναλλακτική* δομή με τò *να* + παρελθοντικό ρηματικό τύπο, ή όποία είναι αντίστοιχη του συντάγματος *θα* + παρελθοντικός ρηματικός τύπος τής κοινής νέας ελληνικής:

(39) n'ísete erthéanete ss'emétera, n'epáiname endáma

Deffner, «Die Infinitive...», σ. 208

(δ) μετά τò σύνδεσμο *πριν* σέ χρονικές προτάσεις που δηλώνουν τò *ύστερόχρονο*:

105. Βλ. ένδεικτικά Brian D. Joseph, *Morphology and Universals in Syntactic Change: Evidence from Medieval and Modern Greek*, Νέα Υόρκη, Garland Publishers, 1978/1990· Geoffrey Horrocks, *Greek: A History of the Language and its Speakers*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, Longman, 1997· Panayiotis Pappas / Brian D. Joseph, «The development of the Greek future system: Setting the record straight», στο *Greek Linguistics '99, Proceedings of the 4th International Conference on Greek Linguistics, Nicosia, September 1999*, Θεσσαλονίκη, Studio University Press, 2001, σ. 354-359· Brian D. Joseph / Panayiotis Pappas, «On some recent views concerning the development of the Greek future System», *Byzantine and Modern Greek Studies* 26 (2002), σ. 247-273· Theodore Markopoulos, *The Future in Modern Greek: From Ancient to Medieval*, Όξφόρδη, Oxford University Press, 2009.

- (40) α. πρὶν ἐρθᾶνὲ μὲ Οἰκονομίδης, *Γραμματική...*, σ. 272
 β. πρὶν κοιμεθῆναι μὲ Παπαδόπουλος, *Ὁ ὑπόδουλος...*, σ. 94

(ε) ὡς τύποι προστακτικῆς σὲ κύριες προτάσεις:

- (41) γραφῆναι κ' ἐσὺ (= γράψου καὶ σὺ) Οἰκονομίδης, *Γραμματική...*, σ. 272

Ἡ κατανομὴ τοῦ ἀπαρεμφάτου στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ παραπέμπει στὴν πρῶ-
 μη θυζαντινὴ ἑλληνικὴ (4ος-8ος αἰ.), στὴν ὁποία, ἂν καὶ οἱ ἀπαρεμφατικὲς
 δομὲς εἶχαν ὑποχωρήσει σημαντικά, τὸ ἀπαρέμφατο ἐπιβίωνε σὲ διάφο-
 ρα συντάγματα μελλοντικῆς ἀναφορᾶς καὶ ἐπιστημικῆς τροπικότητος καὶ
 σὲ κάποιες ἀπολιθωμένες χρήσεις σὲ ἐξαρτημένες προτάσεις. Εἶναι χα-
 ρακτηριστικὸ ὅτι, ἐνῶ κατὰ κύριο λόγο οἱ δομὲς στὶς ὁποῖες ἐμφανίζεται
 τὸ ἀπαρέμφατο παρουσιάζουν ταυτοπροσωπία ἀνάμεσα στὸ ὑποκείμενο
 τοῦ ἀπαρεμφάτου καὶ τὸ ὑποκείμενο ἢ τὸ ἀντικείμενο τῆς κύριας, δὲν
 ἀποκλείονται καὶ δομὲς ἑτεροπροσωπίας στὶς ὁποῖες τὸ ἀπαρέμφατο ἔχει
 τὸ δικό του ὑποκείμενο:

- (42) ἐκράτεσα τὸν κλέφτε πιάσεινες ἀτὸν
 Παπαδόπουλος, *Ἱστορικὴ Γραμματικὴ...*, σ. 87

Ἡ παραπάνω κατανομὴ ἀποτελεῖ τὴν πρὶ ἐκτεταμένη καταγραφὴ τῆς
 ἐμφάνισης τοῦ ἀπαρεμφάτου στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ ὅπως αὐτὴ παρου-
 σιάζεται ἀπὸ τοὺς Deffner καὶ Οἰκονομίδη.¹⁰⁶ Ὡστόσο, δὲν συμφωνοῦν
 ὅλοι οἱ ἐρευνητὲς μὲ τὴ συγκεκριμένη κατανομή. Ἔτσι, ὁ Οἰκονομίδης¹⁰⁷
 δίνει παραδείγματα γιὰ ὅλες τὶς περιπτώσεις, ἀλλὰ περιορίζει τὴν περί-
 πτωση (α) στὰ ρήματα (ἐ)θέλω καὶ ἐπορῶ. Ὁ Mackridge¹⁰⁸ ἀναφέρει μόνον
 τὶς περιπτώσεις (α) καὶ (γ) καὶ περιορίζει περισσότερο τὴν περίπτωση (α)
 στοὺς ἀρνητικούς τύπους τῶν ρημάτων (ἐ)θέλω καὶ ἐπορῶ.¹⁰⁹ Τέλος, ὁ To-

106. Deffner, «Die Infinitive...» Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*

107. Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*

108. Mackridge, «Pontic...» τοῦ ἴδιου, «The Greek spoken...».

109. Γιὰ μιὰ προσπάθεια συσχετισμοῦ τοῦ ἀπαρεμφάτου τῆς ποντιακῆς μὲ
 ἀντίστοιχες δομὲς τῆς κατωϊταλικῆς ἑλληνικῆς, βλ. Ioanna Sitaridou, «Infinitives
 with subjects in Greek and southern Italian dialects: A sprachbund effect», στὸ
 Delia Bentley / Adam Ledgeway (ἐπιμ.), *Sui dialetti italomozanti: Saggi in onore di
 Nigel B. Vincent, The Italianist 27, Special supplement 1, 2007, σ. 220-241.*

μπαϊθής¹¹⁰ ισχυρίζεται ότι δεν υπάρχει απαρέμφατο στην ποντιακή, αλλά είναι εμφανές ότι αναφέρεται στη μορφή της κοινής ποντιακής όπως αυτή μιλιέται σήμερα στην Ελλάδα. Τα δεδομένα μας από τη μορφή της δι-αλέκτου, όπως μιλιέται σήμερα στη Νέα Τραπεζούντα, δείχνουν ότι το απαρέμφατο έχει εκλείψει και έχει αντικατασταθεί από τις αντίστοιχες εναλλακτικές δομές που έχουν περιγραφεί παραπάνω.

δ. Αδύνατοι τύποι προσωπικής άνωνομίας

Στην όφικτη ποντιακή, όπως άλλωστε και γενικότερα στην ποντιακή, οι αδύνατοι τύποι της προσωπικής άνωνομίας είναι υποχρεωτικά έγκλιτικοί, δηλαδή προσκολλώνται υποχρεωτικά στο τέλος του ρήματος:

- (43) α. για τ' εκείνο κι έγκρισεσ άτα
Mackridge, «Unpublished Pontic...», σ. 120, 30
- β. και τὸ παιδί έκόντεψε νά γυνακίζ' .
Mackridge, «Unpublished Pontic...», σ. 121, 29-30
- γ. τῶαί έφαεν άτα ή ποθίκα
Παρχαρίδης, «Ποντικά Παραμύθια», σ. 84, 18
- δ. τῶαί πὲ νά θρίσκω σε;
Παρχαρίδης, «Ποντικά Παραμύθια», σ. 84, 22-23
- ε. έλα άφησο με
Παρχαρίδης, «Ποντικά Παραμύθια», σ. 84, 21
- στ. έγὼ νά παίρω σε γυναίκα, έσὺ νά παίρησ με μι;
Dawkins, «Παραμύθια Σουρμένων...», σ. 107, 29-30
- ζ. Νά λὲς με ποῖος έίπε σ' ά.
Dawkins, «Παραμύθια Σουρμένων...», σ. 107, 14-15

Τὸ φαινόμενο αὐτὸ διαφοροποιεῖ τὴν ποντιακὴ ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπὴ ἑλληνικὴ, ὅπου ἡ δέσση τοῦ κλιτικοῦ ξεαρτᾶται ἀπὸ τὸν τύπο του καὶ ἀπὸ τὴ δομῆ.¹¹¹

110. Tombaidis, «L'infinitif...»· Τομπαϊθής, «Πάλι γιὰ τὸ απαρέμφατο...».

111. Γιὰ τὴν τυπολογία τῶν κλιτικῶν ἀνωνομιῶν τῆς ἑλληνικῆς, βλ. Anthi Revithiadou, «Prosodic filters on syntax: An interface account of second position clitics», *Lingua* 116 (2006), σ. 79-111· τῆς ἴδιας, «A cross-dialectal study of cliticization in Greek», *Lingua* 118 (2008), σ. 1393-1415· καὶ Anthi Revithiadou / Vassilios Spyropoulos, «A typology of Greek clitics with special reference to their diachronic development», 2007, ἔργασια ἀναρτημένη στὸν ἰστότοπο: <http://www.revithiadou>.

Οί προσωπικές αντωνυμίες τής όφίτικης ποντιακής τής Νέας Τραπεζούνας έχουν μελετηθεί διεξοδικά από την Τηλιοπούλου¹¹² ως προς τή σύνταξη καί τή φωνολογία τους. Ή πιό ένδιαφέρουσα ανάκαλυψη τής Ξρευνας τής ἦταν ότι στή συγκεκριμένη διαλεκτική ποικιλία έχουν παρεισφρήσει δομές από την κοινή νέα έλληνική, καθώς στους όμιλητές τής δεύτερης γενιάς εμφανίζονται δομές με αδύνατους τύπους να προηγούνται των ρηματικών τύπων:¹¹³

(44)	α.	ts afisane	‘τούς αφήσανε’
	β.	se citáz	‘σέ κοιτάζει’

Ή μελέτη τών μορφοσυντακτικῶν καί προσωδιακῶν χαρακτηριστικῶν τών δύο δομῶν αποκάλυψε ότι ή δομή τής κοινῆς νέας έλληνικῆς ἔχει υπεισέλθει στο σύστημα τής όφίτικης ποντιακής καί ἔχει αρχίσει να άφομοιώνεται, καθώς υπακούει σε συγκεκριμένους κανόνες τοῦ συστήματος, διατηρώντας, όστόσο, κάποια από τά δικά της δομικά σχήματα.¹¹⁴

gr/publications.html· Anthi Revithiadou / Vassilios Spyropoulos, «Greek object clitic pronouns: A typological survey of their grammatical properties», *STUF – Language Typology and Universals* 61 (2008), σ. 39-53. Βλ. επίσης Cleo Condoravdi / Paul Kiparsky, «Clitics and clause structure», *Journal of Greek Linguistics* 2 (2001), σ. 1-40· τῶν ἴδιων, «Clitics and clause structure: The Late Medieval Greek system», *Journal of Greek Linguistics* 5 (2004), σ. 159-183· καί Panayiotis Pappas, «Medieval Greek weak object pronouns and analogical change: A response to Condoravdi and Kiparsky (2001)», *Journal of Greek Linguistics* 5 (2004), σ. 127-158· Panayiotis Pappas, «Pronominal clitics in Greek», Ms., Simon Fraser University, 2005.

112. Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικές...».

113. Παράδειγμα από την Τηλιοπούλου, στο ἴδιο, σ. 210.

114. Για περισσότερα, βλ. στο ἴδιο.

Χειρόγραφος τοπογραφικός χάρτης της περιοχής του Όφι του Κωνσταντίνου Αλαχιζήδη του Χρήστου με βάση το χειρόγραφο του Παπα-Γιώργη Παπαδόπουλου (1997).
 Αρχείο Μορφωτικού Ποντιακού Συλλόγου Νέας Τραπεζούντας Πιερίας «Αλέξανδρος Ύψηλάντης».

Συμπεράσματα

Στή μελέτη που προηγήθηκε έπιχειρήθηκε μιὰ πρώτη έρευνα τής γλωσσικής ταυτότητας, αλλά και τών ιδιαίτερων φωνολογικών, μορφολογικών και συντακτικών χαρακτηριστικών τής οφίτικης ποντιακής, τόσο στην παλαιότερη όσο, και κυρίως, στη σημερινή μορφή της, όπως δηλαδή μιλιέται στο χωριό τής Νέας Τραπεζούντας Πιερίας. Στο πλαίσιο αυτό, ή έρευνα αναζήτησε συστηματικά στοιχεία σχετικά με τή διάλεκτο τόσο σε πρωτογενές δημοσιευμένο, αλλά και άδημοσίευτο άρχαιακό ύλικό. Με αυτόν τόν τρόπο έγινε δυνατή ή ανάδειξη και ή προβολή πολύτιμου ύλικού που παρέμενε έως τώρα άναξιοποίητο. Έπίσης, δόθηκε ή εύκαιρία να συγκροτηθεί μέσα από έρευνα πεδίου ένα πολύτιμο ήχητικό άρχαιο τής διαλέκτου τó όποιο ήρθε να συμπληρώσει και να εμπλουτίσει παλαιότερες αντίστοιχες καταγραφές. Όλα τά στοιχεία που προέκυψαν τόσο από τίς γραπτές όσο και από τίς προφορικές πηγές συγκεντρώθηκαν και ταξινομήθηκαν συστηματικά με σκοπό τή διαμόρφωση μιās βάσης δεδομένων, ή όποια θα λειτουργεί ως σημείο αναφοράς και θα προσφέρει σημαντικές πληροφορίες, χρήσιμες σε όποιαδήποτε μελλοντική εξέταση τής διαλέκτου ή όποια θα έχει ως βασικό στόχο τή συγγραφή μιās πλήρους και συστηματικής γραμματικής τής περιγραφής.

Έξιου σημαντικό αποτέλεσμα τής έρευνητικής προσπάθειας είναι άναμφισβήτητα και ή δημιουργία τών προϋποθέσεων για τήν ένταξη τής διαλέκτου σε προγράμματα και δράσεις γλωσσικής άναβίωσης (language revitalization) με σκοπό τή διάσωση έπαπειλούμενων γλωσσικών ποικιλιών ή ποικιλιών που βρίσκονται σε καθεστώς εξαφάνισης, όπως ή οφίτικη ποντιακή στην παλαιότερη μορφή της. Κάτι τέτοιο είναι έφικτό άρχικά μέσω τής δημιουργίας δικτύων νέων χρηστών και νέων χρήσεων τής γλώσσας άρχικά στο οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον (μεταβίβαση μεταξύ γενεών, intergenerational transmission) και στη συνέχεια σε ύψηλότερα επίπεδα (π.χ. Έκπαίδευση, ΜΜΕ, Διοίκηση κ.ά.).

Ευχαριστίες

Ἡ παρούσα ἐργασία διεκεπεραιώθηκε στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος «Μελέτες 2009» τοῦ Κοινωφελοῦς Ἰδρύματος Ἰωάννη Σ. Λάτση, τὸ προσωπικὸ καὶ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ ὁποίου εὐχαριστοῦμε θερμὰ γιὰ τὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ ἔδειξαν στὴν ἐρευνητικὴ μας πρόταση. Θὰ θέλαμε ἐπίσης νὰ εὐχαριστήσουμε τὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, τὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν καὶ τὸ Κέντρο Ἐρεύνης τῶν Νεοελληνικῶν Διαλέκτων καὶ Ἰδιωμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καί, ἰδιαίτερα, τὴν κυρία Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου ποὺ μᾶς διέθεσε γιὰ μελέτη τὸ χειρόγραφο τοῦ Ι. Παρχαρίδη. Εὐχαριστοῦμε ἐπίσης τοὺς ἐξωτερικοὺς μας συνεργάτες, Prof. Frans Plank καὶ Dr. Baris Kabak τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κόνσταντ (Γερμανία) γιὰ τὶς ἐμπνευσμένες συζητήσεις ποὺ εἴχαμε σὲ θέματα γλωσσικῆς ἐπαφῆς καὶ τυπολογίας γλωσσῶν. Πολλὲς εὐχαριστίες, ἐπίσης, ὀφείλομε καὶ στὴν Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης καὶ ἰδιαίτερα στὶς εὐγενικὲς βιβλιοθηκονόμους τῆς, ποὺ μὲ ὑπομονὴ καὶ προθυμία μᾶς καθοδήγησαν στὴ μελέτη τοῦ ἀρχαικοῦ ὑλικοῦ τοῦ Dawkins. Ἐπίσης θὰ θέλαμε νὰ εὐχαριστήσουμε ὁλόψυχα τὸ διοικητικὸ συμβούλιο καὶ τὰ μέλη τοῦ Πολιτιστικοῦ καὶ Μορφωτικοῦ Συλλόγου «Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης» τῆς Νέας Τραπεζούντας καὶ ἰδιαίτερα τοὺς κυρίους Βασίλη Παραδεισόπουλο, Βασίλη Ἐφραμιδίδη, Βασίλη Ἰωαννίδη, Μιχάλη Παπαργυρόπουλο, Δημοσθένη Σεϊταρίδη, Σταῦρο Σταυριανίδη, Ἀριστείδη Τερζίδη καὶ Βασίλη Τερζίδη γιὰ τὴ φιλοξενία καὶ τὴν ἀμέριστη συμπαράστασή τους σὲ ὅλα τὰ στάδια τῆς ἔρευνάς μας ἀπὸ τὸ 2003 μέχρι σήμερα. Γιὰ τὴ γενναιόδωρη στήριξή του σὲ διάφορα πρακτικὰ ζητήματα καὶ γιὰ τὰ μέσα ποὺ μᾶς διέθεσε, καθὼς καὶ γιὰ τὶς πολῦτιμες συμβουλὲς καὶ τὶς ἐνδιαφέρουσες συζητήσεις πάνω σὲ θέματα τῆς ἱστορίας τοῦ Ὄφι καὶ τῶν Ὀφιτῶν εὐχαριστοῦμε τὸν κύριο Ἰωάννη Μεγαλόπουλο. Τέλος, ἓνα μεγάλο εὐχαριστῶ ἀνήκει δικαιωματικὰ στοὺς πληροφορητὲς καὶ τὶς πληροφορητρίες μας, ἀλλὰ καὶ σὲ ὄλους τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ, χωρὶς τὴ συνδρομὴ τῶν ὁποίων αὐτὴ ἡ ἐργασία δὲν θὰ εἶχε πραγματοποιηθεῖ.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ἦσύχ.	Ἦσύχιος	Συντ.	Συντελεσμένο
Κερασ.	Κερασούντα	Τραπ.	Τραπεζούντα
Κρ.	Κρόμη	Τουρκ.	Τουρκικὴ
Ὁφ.	Ὁφισ	Χαλδ.	Χαλδία
Σαράχ.	Σαράχο		